Hüccetü'l-İslâm, Zeynü'd-Dîn, Müceddid-i Kebîr, Âlim-i Rabbânî, Mürşid-i Kâmil, Hâdim-i Şeriat-ı Mutahhara, Ehl-i Sünnetin Gözbebeği

İmâm Ebû Hâmid Muhammed

el - GAZALÎ

(Rahmetullahi aleyh)

إحياء علوم الدين

İHYÂU 'ULÛMİ'D-DÎN

TERCÜMESİ

(BİRİNCİ CİLD)

(Müellifin mukaddimesi ve on «Kitâb»dan müteşekkildir)

www.ihya.org

ASLINA SADIK kalınarak — çıkartma ve ilâve yapılmaksızın — hâzırlanan bu İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn Tercümesi, eserin ARAPÇA ASLI GİBİ dört cilt hâlinde neşr edilmektedir.

Tercüme eden :

Ahmed SERDAROĞLU

Diyânet İşleri Reisliği Müfettişlerinden

İSTEME ADRESİ:
HUZUR
YAYIN-DAĞITIM
FARUK SAĞLAM
Çatalçeşme Sok. Yücer Han.
No:46 / Kat: 2 Cağaloğlu-İST.
Tel: 513 50 57

BEDİR YAYINEVİ
P.K. 1060 - İstânbûl

İhyâu 'Ulûmi'd - Dîn (Cilt: 1)

Rub'u'l - İbâdât

SEKİZİNCİ KİTÂB

KİTABU ÂDÂBI TİLÂVETİ'L - KUR'ÂN

(KUR'ÂN OKUMANIN ÂDÂBI)

(BU KİTÂB DÖRT BÂBTAN MÜTEŞEKKİLDİR)

KUR'ÂN OKUMANIN ÂDÂBI

MUKADDİME

Hamd o Allah'a ki, Resûl-i Ekrem (Sallâllahu Aleyhi ve Sellem)'i Peygamber olarak göndermek ve tamâmen muhafazası altına aldığı ve içinde aslâ şek ve şübhe bulunmayan: **«Ona ne önünden, ne ardından bâtıl yaklaşamaz. Bütün kâinatın öğdüğü hamid bir hakimden indirilme bir tenzil»** (41 - Fussilet: 42) Kitâb-ı Kerîminden, doğru düşünenler, içindeki kıssa ve haberlerden ibret ve öğüt almasını bildiler. Hak Teâlâ orada tafsilen beyân ettiği ahkâm ve ayırdığı helâl ve harâm sâyesinde gidilecek doğru yolu açıkladı. Onunla sırat-ı müstakîme, hak yoluna hidâyet olundu. O, ışık veren bir ziya, aydınlık saçan bir nûrdur. İnsânı aldatan, mağrûr eden her şeyden kurtuluş onunla olur. Gönüllere şifâ ondadır. Ona muhâlefet eden cebbarların belini Allah kırar. Onu bırakıp ilmi başka yerde arayanları Allah, dalâlette bırakır. Kur'ân Allahü Teâlâ'nın sağlam bir ipi ve parlak bir nûrudur. O kopmayan bir halka, koruyucu bir sığınaktır. Az - çok, küçük - büyük, her ne varsa her şeyi içine almıştır. Acaibâtına nihâyet ve garibelerine son yoktur. Anlayanlar için onun faydalarını hiç bir çerçeve kuşatamaz. Okuyanlar ne kadar tekrârlarsa onu eskitemez. Geçmiş ve geleceklere ışık tutup, onları doğru yola hidâyet etmiş ve edecek olan O'dur.

Cinler onu duyar duymaz hemen kendi kavimlerini haberdar etmeğe koştular ve **«Doğruya hidâyet eden acaib bir Kur'ân duyduk, ona îmân ettik»** (72 - Cin : 1, 2) dediler. Ona inanan muvaffak oldu. Onunla hükmeden hükmünde sâdık oldu. Ona sarılan hidâyete erdi. Onunla amel eden kurtuldu.

Onun hakkında : **«O zikri [Kur'ân'ı] biz indirdik ve biz onu koruyacağız.»** (15 - Hicr: 9) buyuruldu.

Onu mushaflarda ve hâfızların göğüslerinde muhafaza etmenin sebeblerinden birisi de şerait ve âdâbına riâyet edilerek okunmasına

devâm etmek, okuyup okutmak ve karşılıklı dinlemek ve âdâb-ı zâhire ve âmâl-i bâtınasına riâyet etmektir. Bütün bu âdâb ve şartları beyân ve tefsîr iktiza eder ki, bunlar dört bâbda hülâsa edilebilir:

Birinci Bâb: Kur'ân'ın ve Kur'ân ehlinin fazîleti.

İkinci Bâb: Kur'ân okumanın âdâb-ı zâhiresi.

Üçüncü Bâb: Kur'ân okumanın âmâl-i bâtınesi.

Dördüncü Bâb: Kur'ân'ın mânâsını anlamak, re'y ile ve başka sûretle tefsîr etmek.

BİRİNCİ BÂB

KUR'ÂN'IN VE KUR'ÂN EHLİNİN FAZÎLETLERİYLE, GAFLETLE KUR'ÂN OKUYANLARIN ZEMMİ BEYÂNINDADIR

KUR'ÂN'IN FAZÎLETİ

Bu husûstaki hadisler:

مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ ثُمَّ رَاَى اَنَّ اَحَدًا اُوتِيَ اَفْضَلَ مِمَّا اُوتِيَ
فَقَدِ اسْتَصْغَرَ مَا عَظَّمَهُ اللّٰهُ تَعَالٰى هـ

«Kim Kur'ân-ı Kerîm'i okudu, sonra da başkasına verileni ondan daha üstün gördü ise; Allahu Teâlâ'nın büyültmüş olduğunu küçültmüş oldu.» (856)

مَا مِنْ شَفِيعٍ اَفْضَلَ مَنْزِلَةً عِنْدَ اللّٰهِ تَعَالٰى مِنَ الْقُرْآنِ لَا نَبِيٌّ وَلَا مَلَكٌ وَلَا غَيْرُهُ

«Allah katında Kur'ân'dan daha üstün şefâatçi yoktur. Ne Peygamber, ne melek ve ne de başkaları.» (857)

لَوْ كَانَ الْقُرْآنُ فِي اِهَابٍ مَا مَسَّتْهُ النَّارُ هـ

«Eğer Kur'ân-ı Kerim dabaklanmamış deri üzerinde olsa da ateş onu yakamazdı.» (858)

---

(856) Taberânî, Abdullah b. Amr'dan.

(857) Abdülmelik b. Habîb ve Taberânî.

(858) Taberânî ve İbn Hibban «Zaafâ» da.

أَفْضَلُ عِبَادَةِ أُمَّتِى تِلاَوَةُ الْقُرْآنِ ه

«Ümmetimin en faziletli ibâdeti, Kur'ân okumaktır.» (859)

إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَرَأَ طٰهٰ وَيٰسۤ قَبْلَ اَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ بِأَلْفِ عَامٍ فَلَمَّا سَمِعَتِ الْمَلاَئِكَةُ الْقُرْآنَ قَالَتْ طُوبٰى لِأُمَّةٍ يَنْزِلُ عَلَيْهِمْ هٰذَا، وَطُوبٰى لِأَجْوَافٍ تَحْمِلُ هٰذَا، وَطُوبٰى لِأَلْسِنَةٍ تَنْطِقُ بِهٰذَا ه

«Allahu Teâlâ mahlûkatı yaratmadan bin sene önce Tâhâ ve Yâsîn'i okumuştur. Melekler Kur'ân'ı duyduklarında: "Müjde bu Kur'ân kendilerine inen ümmete, müjde bu Kur'ân'ı içine alan boşluklara, yâni ezberleyen hâfızlara, müjde bu Kur'ân'ı okuyan dillere" demişlerdir.» (860)

خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ ه

«En hayırlınız Kur'ân'ı öğrenip öğreteninizdir.» (861)

يَقُولُ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى: مَنْ شَغَلَهُ قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ عَنْ دُعَائِى وَمَسْأَلَتِى اَعْطَيْتُهُ اَفْضَلَ ثَوَابِ الشَّاكِرِينَ ه

«Allahu Teâlâ buyuruyor: Kimi Kur'ân okumak, bana duâ etmek ve benden bir şey istemek meşgûl ederse, ona şükredenlerden daha çok sevâb veririm.» (862)

---

(859) Ebû Nuaym «Fezailü'l - Kur'ân» da.
(860) Darimî, Ebû Hüreyre'den.
(861) Buharî, Osman b. Affan'dan.
(862) Tirmizî, Ebû Saîd'den.

ثَلَاثَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلٰى كَثِيبٍ مِنْ مِسْكٍ أَسْوَدَ لَا يَهُولُهُمْ
فَزَعٌ وَلَا يَنَالُهُمْ حِسَابٌ حَتّٰى يُفْرَغَ مَا بَيْنَ النَّاسِ:
رَجُلٌ قَرَأَ الْقُرْآنَ ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ
رَجُلٌ أَمَّ بِهِ قَوْمًا وَهُمْ بِهِ رَاضُونَ. ه

«Kıyâmet günü, insanların hesâbı görülünceye kadar üç tâife, iyi kokulu miskten mâmûl bir tepe üzerinde oturur. Onlar için hesâb, kitâb ve mahşer korkusu yoktur. (Bunlar): Yalnız Allah rızâsı için Kur'ân okuyanlar, cemâati kendisinden memnûn olduğu hâlde imâmlık edenlerdir.» (863)

أَهْلُ الْقُرْآنِ أَهْلُ اللّٰهِ وَخَاصَّتُهُ ه

«Ehl-i Kur'ân, Allah'ın ayâli ve havas kullarıdır.» (864)

إِنَّ الْقُلُوبَ تَصْدَأُ كَمَا يَصْدَأُ الْحَدِيدُ، فَقِيلَ يَا
رَسُولَ اللّٰهِ وَمَا جِلَاؤُهَا؟ فَقَالَ: تِلَاوَةُ الْقُرْآنِ وَذِكْرُ الْمَوْتِ ه

— Resûl-i Ekrem: **«Demir paslandığı gibi şu kalbler de paslanır»** buyurdu. Ashâb:

— Cilâsı nedir yâ Resûlallah? diye sorunca, Resûl-i Ekrem:

— **«Kur'ân okumak ve ölümü hatırlamaktır»** (865) buyurdu. Yine Resûl-i Ekrem buyuruyor:

اَللّٰهُ أَشَدُّ أَذَنًا إِلٰى قَارِئِ الْقُرْآنِ مِنْ صَاحِبِ الْقَيْنَةِ إِلٰى قَيْنَتِهِ ه

«Teganni eden câriyesini dinleyen kimsenin dinleyişinden daha ziyâde, Allahu Teâlâ Kur'ân okuyanı dinler.» (866)

---

(863) Namâz bahsinde geçmiştir. Bak. sf: 395'e.
(864) İbn Mâce ve Hâkim, Enes'ten.
(865) Beyhakî, İbn Ömer'den.
(866) İbn Mâce, İbn Hibban.

KUR'ÂN'IN FAZİLETİ HAKKINDA SELEF-İ SÂLİHİNİN BEYÂNLARI

Ebû Umâme Bâhilî: **«Kur'ân'ı okuyun, bu köşelerde asılı mushaflar sizi mağrûr etmesin; Kur'ân'ı içine alan (ezberleyen) kalbe, Allah azâp etmez.»**

İbn Mes'ûd : **«İlim isterseniz Kur'ân-ı Kerîm'i karıştırın. Çünkü evvelin ve âhirin ilmi oradadır.»**

Yine İbn Mes'ûd : **«Kur'ân okuyun, zîra her harfine Allah on sevâb verecektir. Ben "Elif - lâm - mim" bir harftir demem, "elif" "lâm" "mim" in her biri ayrı ayrı birer harftir.»**

Yine İbn Mes'ûd : **«Kişinin kendi vaziyetini yoklamasına lüzum yok. Eğer Kur'ân'ı seviyor ve oradaki hükümler hoşuna gidiyorsa, Allah'ı ve Resûlünü seviyor demektir. Eğer Kur'ân-ı Kerîm hoşuna gitmiyorsa, Allah'ı ve Peygamberi sevmiyor demektir.»**

Amr İbnü'l - Âs : **«Kur'ân-ı Kerim'den her âyete, Cennette bir derece verilir ve Kur'ân evinizde nûrdur. Yâni mü'min Kur'ân'dan ezberlediği her âyet karşılığı Cennette bir derece alır.»**

Yine Amr : **«Kur'ân okuyan, nübüvveti koltuklamış sayılır. Ancak kendisine vahy edilmiyor.»** demiştir.

Ebû Hüreyre : **«Hangi evde Kur'ân-ı Kerîm okunursa, orada bolluk, bereket çoğalır, şeytanlar uzaklaşır ve melekler oraya, hücûm eder. Hangi evde Kur'ân okunmazsa, o evde darlık, sıkıntı, huzursuzluk başgösterir: rahmet melekleri oradan uzaklaşır ve şeytanlar orayı istilâ eder.»**

Ahmed bin Hanbel : **«Allahu Teâlâ'yı rüyamda gördüm ve: "Sana en çok ne ile yaklaşılabilir?" diye sordum. Allahu Teâlâ: "Kur'ân okumakla" buyurdu. Ben: "Anlayarak mı, yoksa anlamıyarak da olur mu?" diye sorunca Allahu Teâlâ: "Hem anlayarak hem anlamıyarak" buyurdu.»**

Muhammed İbn Kâ'b el - Kûrzî : **«Kıyâmet günü insanlar Kur'ân-ı Kerîm'i Allahu Teâlâ'dan dinledikleri zaman, âdeta yeniden duyuyormuş gibi kendilerine haşyet verecektir.»**

Fudayl b. İyad : **«Hâmil-i Kur'ân olanlara yakışan, büyüklerin ayağına giderek zillete düşmek değil, herkesi kendi ayağına getirecek şekilde müstağni davranmaktır.»**

Yine Fudayl: **«Hâmil-i Kur'ân, ordunun bayraktarı gibidir. Kur'ân-ı Kerîm'in hakkını edâ etmek için, herkes gibi lâubali hareketlerde bulunmaması lâzımdır.»**

Süfyân-ı Sevrî : **«Kişi (Allah rızası için) Kur'ân-ı Kerîm'i okuduğu zaman, melek onun alnından öper.»**

Amr bin Meymûn :**«Sabah namazını müteakib Kur'ân'ı açıp yüz âyet okuyan kimseye, yeryüzündeki insanların sevâbı kadar sevâb verilir.»**

Rivâyet olundu ki, Hâlid bin Ukbe, Resûl-i Ekrem'e gelerek :

— Yâ Resûlallah, bana Kur'ân âyetlerinden oku, dedi. Resûl-i Ekrem :

«Şübhesiz ki Allah adâleti, iyiliği, akrabaya vermeyi emreder.» (16 - Nahl : 90) âyet-i celîlesini okudu.

Ukbe :

— «Vallahi bunda büyük bir halâvet ve tarâvet yâni büyük bir zevk ve güzellik vardır. Bunun derûnu çok şeyleri ihtiva ediyor, âlâsı ise çok faydalıdır. Bu, aslâ beşer kelâmı değildir» dedi.

Hasan-ı Basrî : **«Kur'ân'a sâhip olmaktan daha üstün zenginlik ve Kur'ân'ı kaybetmekten daha aşağı fakirlik olamaz.»**

Fudayl : **«Sabah namazını müteakib Sûre-i Haşr'in sonunu (Hüvellahûllezi) okuyanlar o gün ölürse şehid olarak ölürler. Akşam vakti okuyan da sabaha kadar ölürse yine şehid olur.»**

Kasım bin Abdurrahman: **«Âbidin birisine burada oturup konuşacağın kimse yok; bu yalnızlıkta ne yaparsın? diye sorduğumda, bana, Kur'ân-ı Kerîm'i gösterdi ve bundan daha iyi arkadaş olur mu? dedi?.»**

Hazret-i Ali : **«Üç şey insanın zekâsını arttırır ve balgamı yok eder: Onlar da misvak kullanmak, Oruç tutmak ve Kur'ân-ı Kerîm'i okumaktır.»**

GAFLETLE KUR'ÂN OKUYANLARIN ZEMMİNE DAİR

Enes bin Mâlik : **«Çok Kur'ân okuyucuları vardır ki, Kur'ân onlara lânet eder.»**

Meysere : **«Asıl garib, zâlimin ezberinde bulunan Kur'ân'dır.»**

Ebû Süleyman Dârânî : **«Zebanîler, putperestlerden evvel, Allah'a isyan eden hâfızlara azâb ederler.»**

Bâzı âlimler: Âdemoğlu Kur'ân-ı Kerîm'i okurken başka bir şey karıştırır, sonra tekrar okumağa döner ve böylece karıştırıp durursa, Allah tarafından kendisine **«Ne oluyorsun, neden benim kelâmımı lüzumsuz sözlerle karıştırıyorsun»** denir.

İbn Rimâh : **«Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlediğime pişman oluyor gibiyim. Çünkü öğrendim ki kıyâmet günü hâfızlar da Peygamberlerin sorulacaklarından mes'ûldürler.»**

İbn Mes'ûd : «Hâfızlara yakışan, insanlar uykuya daldıkları zaman gecesini, lâfa daldıkları zaman gündüzünü bilmeli (Bu sırada Kur'ân okumalı). İnsanlar neşelendikleri zaman, Kur'ân'ın hüzün âyetlerini, güldükleri zaman da ağlatıcı âyetlerini, lâfa daldıkları zaman, sükût ve tefekkürü emreden âyetlerini, kibirlenip kendilerini beğendikleri zaman, tevâzuu emreden âyetlerini hatırlamalıdırlar. Yine hâfızlara yakışan vakur ve halîm olmaktır. Kötü huylu, kavgacı, bağırıp-çağırıcı ve hiddet sahibi olmamaktır.»

Hadisler:

أَكْثَرُ مُنَافِقِى هٰذِهِ الْأُمَّةِ قُرَّاؤُهَا

«Bu ümmetin münafıklarının çoğu, Kur'ân okuyucularıdır.» (867)

إِقْرَإِ الْقُرْآنَ مَا نَهَاكَ ، فَإِنْ لَمْ يَنْهَكَ فَلَسْتَ تَقْرَؤُهُ

«Seni fenalıktan men'ettiği müddetçe Kur'ân'ı oku. Eğer kötülükten alıkoymuyorsa Kur'ân okumuş sayılmazsın.» (868)

مَا آمَنَ بِالْقُرْآنِ مَنِ اسْتَحَلَّ مَحَارِمَهُ

«Kur'ân'ın haram ettiği şeyleri helâl tanıyan, Kur'ân'a îmân etmemiştir.» (869)

Seleften bâzıları: «Bâzı kimseler Kur'ân okumağa başlar, bitirinceye kadar melekler onlara rahmet okur. Buna mukabil bâzı kimse-

(867) İmâm Ahmed, Ukbe b. Âmir'den.
(868) Taberânî, Abdullah b. Amr'dan.
(869) Tirmizî, Suheyb'den.

ler Kur'ân okumağa başlar, bitirinceye kadar melekler onlara lânet eder» buyurmuşlardır. «Niçin böyler olur?» diye sorulan suale cevaben de: «Helâlini helâl ve harâmını harâm tanırsa, melekler ona rahmet okur; böyle olmaz yâni helâli helâl ve harâmı harâm tanımazsa, melekler ona lânet ederler» diye cevab vermişlerdir.

Âlimlerden biri: «Bâzı kimseler Kur'ân okur ve hiç farkında olmadan kendi kendine lânet ederler; şöyle ki: Kendisi zâlim olduğu halde, **«İyi biliniz ki, Allah'ın lâneti zâlimlerin üzerinedir»** âyetini okur. Yine kendisi onlardan olduğu halde, **«İyi biliniz ki, Allah'ın lâneti yalancıların üzerinedir»** âyetini okur.»

Hasan-ı Basri: «Siz Kur'ân'ı merhale, geceyi de binek kabul ettiniz. Geceye biner, onunla Kur'ân merhalelerini aşarsınız. Halbuki sizden evvelkiler Kur'ân'ı Allah'ın emri telâkki eder, gece üzerinde düşünür, gündüz tatbikatına girişirlerdi.»

İbn Mes'ûd: **«Kur'ân-ı Kerim, hükmüyle amel edilmek için nâzil olmuş iken, onlar yalnız okumasını amel olarak kabul etmişlerdir. Bâzı kimseler Fâtihadan başlayarak hiç yanılmamak şartiyle Kur'ân-ı sonuna kadar okudukları halde hükmü ile amel etmezler.»**

İbn Ömer ve Cündüb'ten naklen: «Uzun zaman yaşadık, bâzılarımız Kur'ân tamamen nâzil olmadan îmân etti. Hz. Muhammed Aleyhi's-selâma, her sûre nâzil oldukça, helâl ve harâmını, emir ve nehyini öğretir, hepsini tatbik eder ve herkes Kur'ân'dan kendini alâkalandıracak olan kısmını bilirdi. Şimdi bir takım insanlar var ki, Kur'ân-ı Kerim nâzil olduktan sonra îmân ettiler, Kur'ân-ı Kerim'i başından sonuna kadar okudukları halde ne emrini bilir, ne yasağını ve ne de kendi indinde kalacak olanı. Hurmanın yaramayanı gibi onu etrafa saçar.»

Halbuki Tevrat'da şöyle yazar: «Ey kulum! Benden utanmıyor musun? Yolda giderken dostlarından bir mektup alsan hemen kenara çekilir, inceden inceye onu okur ve ne demek istediğine dikkat eder, bir kelimesini anlamadan geçmezsin. Halbuki ben sana kitâb gönderdim. Ve orada sana enine boyuna düşünüp gereğiyle amel edesin diye tekrar ettiğim bir çok emirlerim var. Sen onlardan yüz çevirir, aldırmazsın. Yoksa senin yanında o arkadaşın kadar da mı değerim yoktur? Ey kulum! Bâzı ahbabların ile sohbet ettiğin zaman onları can kulağı ile dinlersin, onlara yönelir ve yanlarına iyice sokulursun. Hattâ bir gürültü eden olsa ona darılırsın. Ben sana yönelip seninle konuştuğum halde sen gönlünü bana vermiyorsun? Yoksa senin nazarında ben o arkadaşlarından daha mı değersizim?».

İKİNCİ BÂB

KUR'ÂN OKUMANIN ZÂHİRÎ ÂDÂBI BEYÂNINDADIR

Kur'ân okumanın zâhirî âdâbı on maddede toplanır:

1 — Okuyacak olanın takınacağı tavır

Abdestli olmak, saygılı bulunmak, otururken Kıbleye dönmek, bağdaş kurmamak ve sallanmamak, başını eğmek, kibirli bulunmamak. En efdali mescidde namâzın kıyâmında okumaktır. Bu, amellerin en makbûlüdür. Bununla berâber abdestsiz olduğu hâlde yatağına yaslanmış iken okusa da yine sevabı vardır. Fakat ecri azdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de buyurulmuştur:

ٱلَّذِينَ يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ قِيَٰمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِى خَلْقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ

«Onlar ki Allah'ı, ayakta, otururken ve yan üstü yatarken zikrederler; yer ve göklerin yaradılışını düşünürler.» (3 - Âl-i İmrân : 191)

Allahu Teâlâ hepsini öğmüş, fakat ayakta durmayı, oturmak ve oturmağı da yaslanmak üzerine tercih etmiştir.

Hazret-i Ali buyuruyor: «Namazın kıyâmında okunan Kur'ân'ın her harfine yüz sevab, namazın ka'desinde okuyana elli sevab (Hanefilere göre namazda otururken Kur'ân okunmaz), namaz haricinde abdestli olarak okuyana yirmibeş sevab, abdestsiz olarak okuyana da on sevab verilir. Gece namazlarında okumak, daha fazîletlidir. Çünkü daha huzûr ile okunur.»

Ebû Zer-i Gıfârî: «Gündüzleri çok secde, geceleri ise tûl-i kıyâm daha makbûldür.»

2 — Kur'ân'dan okunacak miktar:

Okuyanların her birinin kendine mahsus âdetleri vardır. Kimisi birden çok Kur'ân okur, kimisi de az. Yirmidört saatte bir, iki ve hattâ üç kere Kur'ân'ı hatmedenler olmuştur. Bâzıları da ayda bir kere hatmederler. Riâyet edilecek en güzel düstûr, Peygamberimizin düstûrudur. Resûl-i Ekrem:

— **«Üç günden daha az bir müddette Kur'ân'ı hatmeden, ondan bir şey anlamamıştır.»** (870) buyurdu.

Çünkü üç günden evvel hatim yapılırsa Kur'ân'ın tertili kaybolur.

Hazret-i Âişe validemiz, bir adamı böyle sür'atle okurken gördüğü zamân: «Bu adam ne Kur'ân okuyor, ne de sükût ediyor» demiştir. Resûl-i Ekrem, Abdullah İbn Ömer'e haftada bir defa hatmetmesini emretmişti. Hz. Osman, Zeyd İbn Sâbit, Ubeyy İbn Kâ'b gibi Sahabenin bir çokları böyle yapar, cumadan cumaya hatmederlerdi. Hatimde dört derece vardır:

a — Yirmidört saatte bir hatim. Ekseriyet bunu mekrûh kabul etmiştir.

b — Günde bir cüz'ü okumak sûretiyle ayda bir hatim. Bu da çok azdır. Bunların arasında mutedil iki derece vardır. Onlar:

c — Haftada bir defa hatim.

d — Haftada iki hatim yapmaktır.

Haftada iki kere hatmederse, bunun en güzel tertibi; gecenin ilk vakti ile gündüzün ilk vaktini hatim ile karşılaması için, hatmin birini pazartesi gecesi akşam namazında veyâ namazı müteakib, diğerini de cuma günü sabah namâzında veyâ namâzı müteakib tamamlamalıdır. Böyle yapmakla hem gece ve hem de gündüz meleklerinin kendisi için istiğfar etmesi temin edilmiş olur.

Kur'ân-ı Kerim'i okumanın miktarını tayindeki tafsilât şöyledir:

1 — Eğer amel yolunu tercih etmiş âbidlerden ise, haftada iki hatim yapmalıdır.

2 — Şâyet kalbini çalıştırıyor, tefekkür ile uğraşıyor veyâ ilim yaymakla meşgul oluyorsa, haftada bir hatim kifayet eder.

3 — Yok eğer Kur'ân-ı Kerim'in mânâları üzerinde düşünüyorsa, fazla tekrara ihtiyâcı olduğundan ayda bir hatim kifayet eder.

(870) Sünen Sâhibleri, Abdullah bin Amr'dan.

3 — Kur'ân'ın cüzlere ayrılarak okunması :

Haftada bir defa hatmedecek olan kimse, Kur'ân'ı yedi cüz'e bölmelidir. Sahabe-i kirâm böyle yaparlardı. Rivâyet olunduğuna göre, Hazret-i Osman (R.A.) Cuma gecesi başlar ve «Bakara»dan «Mâide»ye kadar okurdu. Cumartesi «En'âm»dan «Hûd» sûresine, pazar gecesi de «Yûsuf» dan «Meryem» e, Pazartesi gecesi «Tâhâ» dan «Tâ sin mîm» e, Salı geeesi «Ankebût» dan «Sad» a, Çarşamba gecesi, «Tenzîl» den «Rahmân» a kadar okur ve Perşembe gecesi de hatmini bitirirdi. İbn Mes'ûd'un da ayrı bir tertibi vardı. Denildi ki, Kur'ân'ın yedi cüz'ü vardır: Birinci hizb üç sûre, ikinci hizb beş sûre, üçüncü hizb yedi sûre, dördüncü hizb dokuz sûre, beşinci hizb onbir sûre, altıncı hizb onüç sûre, yedinci hizb de «Kaf» sûresinden sonuna kadardır. İşte Sahabe-i Kirâm, Kur'ân-ı Kerîm'i böylece yediye bölerek okurlardı. Bu hususta Resûl-i Ekrem'den de rivâyetler vardır. Bu tertiblerin gayrisi sonradan ihdâs edilmiştir.

4 — Kur'ân-ı Kerîm'in yazılması :

Kur'ân-ı Kerîm'i güzel ve açık yazmak müstehabtır. Noktalar ve kırmızı işaretler koymakta beis yoktur. Çünkü böyle yapmakla Kur'ân-ı Kerîm'i, süslemiş, açıklamış ve yanlış okunmaktan korumuş olur. Hasan ve İbn Şirin, Kur'ân-ı Kerîm'ı beşe, ona ve cüz'lere bölmeği kabul etmezlerdi.

İbrahim-i Nahaî'den, kırmızı noktalar vurmanın ve buna ücret almanın mekrûh olduğu rivâyet edilmiştir. «Kur'ân'ı tecrid edin, bir şey katmayın, sâfiyetini muhafaza edin ve olduğu gibi kalsın» derlerdi. Bunların bu kadar titiz ve hassas davranmalarına sebeb, bu kapının açılmasıyle Kur'ân-ı Kerîm'e başka bir şeyin karışması tehlikesi olduğundandır diye tahmin edilmektedir. Böyle bir tehlike olmadığı zaman, herkesin Kur'ân-ı Kerîm'i kolaylıkla okuyabileceği bu gibi işaretleri koymakta beis yoktur. Artık bunların sonradan icat olması bir zarar vermez. Daha nice güzel icadlar vardır. Nitekim Teravihi cemaat ile kılmak Hazret-i Ömer'in icadıdır. «O en güzel bir bid'attir» denildiği gibi.

Mezmûm olan bid'at, Sünnet-i kadîmeye muârız olan veyâ sünnetin bozulmasına sebeb olan bid'attir. Birisi de «noktalı Kur'ân'ı okurum, fakat kendim nokta vurmam» demiştir.

Evzâ'i; Yahyâ İbn Ebû Kesir'den şöyle rivâyet ediyor :

«Kur'ân-ı Kerîm, sade bir şekilde mushaflarda yazılı idı. Önceleri «Bâ» ve «Tâ» nın noktalarını ilâve ettiler ve «bunun zararı yok, bu Kur'ân'a bir nûrdur, okunmasına ışık tutar» dediler. Sonraları âyet sonlarına noktalar koydular ve «bunda da beis yok, çünkü âyetlerin

bittiğini bildirir» dediler. Daha sonraları da hâtime ve fâtihalar ihdas ettiler. Ebû Bekr Hüzeli buyuruyor ki: «Hasan-ı Basrî'ye mushafın kırmızı noktalar ile noktalanmasından sordum. Hasan, «Kur'ân'a i'rab koymakta beis yok» diye cevap verdi.»

Hâlid-i Hiza buyuruyor: «İbn Sirîn'in huzuruna girdim, gördüm ki noktalı Kur'ân-ı Kerîm'den okuyor. Halbuki nokta vurulmasına taraftar değildi.»

Denildi ki, bunu ilk ihdas eden Haccac İbn Yûsuf-i Sakafi (Haccac-ı Zâlim)'dir. Basra ve Kûfe kurralarını topladı. Kur'ân'ın, harf, kelime ve âyetlerini saydı, Kur'ân'ı otuz cüz'e ve diğer kısımlara (hizib gibi) böldü.

5 — Kur'ân'da tertil (Kur'ân'ı ağır ağır okumak):

Kur'ân'ın heyetinde tertîl müstehabtır. Zîra yakında anlatacağımız gibi Kur'ân-ı Kerîm'i okumaktan gaye düşünmektir. Bu da ancak ağır ağır okumakla mümkündür. Bunun için Ümmü Seleme, Resûl-i Ekrem'in kıraati gibi harf harf, ağır ağır ve kelime kelime okurdu.

İbn Abbas: «Kur'ân'dan Bakara veyâ Âl-i İmrân gibi bir sûreyi düşünerek ve ağır ağır okumak, sür'atli okuyup Kur'ân'ı hatmetmekten benim için daha sevimlidir» buyurdu.

Yine İbn Abbas «Ağır ağır ve mânâsını düşünerek "İzâ zülzilet" ile "el-Kari'a"yı okumak, düşünmeden ve sür'atli olarak "Bakara" ve "Âl-i İmrân" sûrelerini okumaktan benim için daha makbûldür» dedi.

Mücâhid'e: «Ayrı ayrı namaz kılan iki kişinin kıyâmda kaldıkları müddet aynı olduğu hâlde, birisi Kur'ân'ı baştan sonuna kaddar hatmetti, diğeri de yalnız Bakara'yı okuyabildi. Bunların hangisi fazla mükâfat alır?» diye sordular. Mücâhid de «Her ikisinin sevabı birdir» diye cevab verdi.

Tertil, yâni ağır ağır okumak mutlak sûrette müstehabtır. İster Kur'ân'ın mânâsını anlasın, isterse anlamasın, Arapçayı bilmeyenin dahi ağır okuması lâzımdır. Çünkü ağır okumakla, hem Kur'ân'a saygı gösterilmiş olur ve hem de Kur'ân okuyana tesir eder.

6 — Ağlamak:

Kur'ân okurken ağlamak müstehabtır. Zîra Resûl-i Ekrem Efendimiz şöyle buyuruyor:

اُتْلُوا الْقُرْآنَ وَابْكُوا فَاِنْ لَمْ تَبْكُوا فَتَبَاكَوْا

«Kur'ân okurken ağlayın, eğer ağlayamazsanız ağlar gibi yapın.» (871)

Diğer bir hadîste:

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ هـ

«Kur'ân'ı güzel sesle okumayan bizden değildir.» (872) buyurulmuştur.

Sâlih Merrî diyor ki: «Rüyamda Kur'ân-ı Kerîm'i Resûl-i Ekrem'in huzurunda hatmettim, Resûl-i Ekrem: Yâ Sâlih! Kur'ân'ı okudun, fakat gözyaşın hani diye buyurdular.»

İbn Abbas: «Sübhânellezi'nin secde âyetini okuduğunuz zamân ağlamadan secde etmeyin. Eğer gözünüz ağlamıyorsa, buna üzülerek kalbiniz ağlasın, sonra secde edin» buyurmuştur. Kendini ağlamağa zorlamanın yolu, içinden hüzün duymaktır. İnsân bu sâyede kolaylıkla ağlar. Resûl-i Ekrem bir hadîs-i şerîfinde:

إِنَّ الْقُرْآنَ نَزَلَ بِحُزْنٍ فَإِذَا قَرَأْتُمُوهُ فَتَحَازَنُوا هـ

«Kur'ân-ı Kerîm, hüzün ile inmiştir. Onu okurken kusurlarınıza ve ilerideki tehlikelere karşı üzüntünüzü gösteriniz.» (873) buyurdu.

Üzüntüsünü açıklamanın yolu, oradaki korkutucu azâb verici Misak ve Muâhede âyetlerini, sonra da nehiy ve emirlerine karşı kusurlarını düşünmekle olur. Şübhesiz bunları gereği gibi düşünen insan hem mahzûn olur, hem de ağlar. Şâyet temiz kalbli insanlar gibi ağlayamıyorsa, ağlayamadığına mahzûn olmalıdır. Çünkü Kur'ân'ın bu gibi âyetlerinden üzüntü duymamak büyük bir musibettir.

7 — Secde âyetlerine riâyet:

Âyetlerin hakkına riâyet etmelidir. Secde âyeti okunduğu zaman, hemen secdeye kapanmalı, başkasından secde âyetini duyduğu zaman onunla secde etmeli, abdestsiz secde etmemelidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de 14 adet secde âyeti vardır. Bunların ikisi "Hac" sûresindedir. "Sad" sûresinde secde âyeti yoktur. Secdenin en kısası

(871) İbn Mâce, Sa'd b. Ebi Vakkas'tan.
(872) Buhârî, Ebû Hüreyre'den.
(873) Ebû Ya'lâ, İbn Ömer'den.

alnını yere koymaktır. En mükemmel şekli, alnını yere koyduktan sonra okuduğu secde âyetine münasib şekilde duâ etmektir. Meselâ:

«Allah korkusundan secdeye kapanır ve Rablerine hamdederek O'nu noksan sıfatlardan tenzih ederler ve onlar kibr etmezler.» (32 - Secde: 15)

Âyet-i celîlesini okuyup secdeye vardığı zamân :

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِى مِنَ السَّاجِدِينَ لِوَجْهِكَ الْمُسَبِّحِينَ بِحَمْدِكَ وَاَعُوذُ
بِكَ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْتَكْبِرِينَ عَنْ اَمْرِكَ اَوْ عَلَى اَوْلِيَائِكَ

«Allahım! Beni Senin rızan için secde edenlerden, Sana hamd edip Seni noksan sıfatlardan tenzîh edenlerden kıl, senin emirlerine veyâ dostlarına karşı kibirli olmaktan sana sığınırım» meâlindeki duâyı okur.

وَيَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا

«Ve yüzleri üzere secde edip ağlarlar ve Kur'ân'ı işitmekle onların huşû'u artardı.» (17 - İsrâ: 109)

Âyet-i celîlesini okuyup secdeye vardığı zamân :

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِى مِنَ الْبَاكِينَ اِلَيْكَ ، اَلْخَاشِعِينَ لَكَ

«Allahım! Beni rızan uğrunda gözyaşı döken ve Sana karşı huşû gösteren kullarından eyle.» meâlindeki duâyı okur ve her secdede böyle yapar. Namâzda aranan şartlar, tilâvet secdesinde de aranır. Hades ve necasetten taharet, setr-ı avret ve istikbal-i kıble gibi şartları hâiz olmıyan secde âyetini duyduğu zaman, bu şartları tamamladıktan sonra secdesini yapar.

Tilâvet secdesinin daha mükemmel olması için şöyle denilmiştir: «Ayakta tekbîr alır, sonra secdeye gitmek için ikinci tekbîri alır. Secdede okuyacaklarını okuduktan sonra kalkmak için tekrar tekbîr alır ve sonra da selâm verir.» Bâzıları teşehhüde oturmağı ilâve ettilerse de bunun aslı yoktur. Çünkü emredilen yalnız secdedir. İnerken de

tekbir alınır, diğerleri fazladır. İmâma uyan namazda secde âyetini okursa bir şey lâzım gelmez (Bu hâl, Şâfi'îler için vâriddir.), fakat imâm okursa imâm ile secde eder.

8 — Kur'ân'ı okumağa başlarken istiâze etmek :

Kur'ân okumağa başlayacak olan :

أَعُوذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ
مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ ه

okur.

Bundan sonra «Nâs» sûresini ve «Fâtiha» sûresini okur. Kur'ân okumağı bitirdiği zaman :

صَدَقَ اللّٰهُ تَعَالَى وَبَلَّغَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ
سَلَّمَ ، اَللّٰهُمَّ انْفَعْنَا بِهِ وَبَارِكْ لَنَا فِيهِ ، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ، وَأَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ ه

duâsını okur.

Kur'ân-ı Kerîm'i okurken tesbih âyetleri geldiği vakit, «Sübhânallah» ve «Allahü Ekber» der. Duâ ve istiğfar âyetleri geldiği vakit, duâ ve istiğfar eder. Ümit ve dilek âyetleri geldiği vakıt, Allah'tan iyilik diler, azâb âyetleri geldiği vakit, Allah'a sığınır, bunları diliyle yapar veyâ kalbinden geçirir. «Sübhânallah», «Neûzü billâh», «Allahümme'rzukna» ve «Allahümme'rhamnâ» gibi.

Huzeyfe (R.A.) anlatıyor: «Resûl-i Ekrem (S.A.) ile namaz kılıyordum. "Bakara" sûresinden başlamıştı. Rahmet âyeti geldiği vakit, Allah'tan rahmet diler, azâb âyeti geldiği vakit Allah'a sığınırdı. Tenzîh âyeti geldiği vakit Allahu Teâlâ'yı tesbîh ve takdîs ederdi. Kur'ân'ı bitirdiği zamân Resûl-i Ekrem'in okuduğu duâ :

اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنِى بِالْقُرْاٰنِ وَاجْعَلْهُ لِى اِمَامًا وَنُورًا وَهُدًى وَرَحْمَةً
اَللّٰهُمَّ ذَكِّرْنِى مِنْهُ مَا نَسِيتُ وَعَلِّمْنِى مِنْهُ مَا جَهِلْتُ وَارْزُقْنِى
تِلَاوَتَهُ اٰنَاءَ اللَّيْلِ وَاَطْرَافَ النَّهَارِ وَاجْعَلْهُ لِى حُجَّةً يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ

«Allahım! Kur'ân-ı Kerîm hürmetine bana rahmet eyle, Kur'ân'ı bana imân, nûr, hidâyet ve rahmet kıl. Allahım, Kur'ân-ı Kerîm'den unuttuğum oldu ise bana hatırlat, anlamadığım oldu ise anlat, gece ve gündüzde Kur'ân okumayı bana nasib et, Kur'ân-ı Kerîm'i lehimde hüccet kıl. Ey âlemlerin Rabbi!»

9 — Âşikâre okumak :

Namâz kılarken kendisi işitecek kadar okuması mecburîdir. Çünkü kırâat, okumak ve konuşmak demek, seslerle harfleri birbirinden ayırmak demektir. Böyle olmazsa kırâat olmaz. Kırâat olmadığı gibi namâz da câiz olmaz. Binaenaleyh kendisine işittirecek ses ile okumağa mecburdur. Başkasına işittirmeğe gelince, bâzan mahbûb, bâzan da mekrûhtur.

a — Kırâatin gizli olmasının faziletini ifade eden hadîsler :

فَضْلُ قِرَاءَةِ السِّرِّ عَلَى قِرَاءَةِ الْعَلَانِيَةِ كَفَضْلِ صَدَقَةِ الْعَلَانِيَةِ

«Kur'ân-ı Kerîm'i gizli okumanın âşikâre okumak üzerine fazileti, sadakayı gizli vermenin, âşikâre vermek üzerine olan fazileti gibidir.» (874)

Diğer bir ifade tarzında :

اَلْجَاهِرُ بِالْقُرْاٰنِ كَالْجَاهِرِ بِالصَّدَقَةِ وَالْمُسِرُّ بِهِ كَالْمُسِرِّ بِالصَّدَقَةِ

«Kur'ân'ı âşikâre okuyan, sadakayı âşikâre veren gibidir; gizli okuyan da sadakayı gizli veren gibidir.» buyurulmuştur.

---

(874) Ebû Dâvûd, Nesei ve Tirmizî, Ukbe b. Âmir'den.

Umumî olarak, bir hadîste de şöyle buyurulmuştur :

يَفْضُلُ عَمَلُ السِّرِّ عَلَى عَمَلِ الْعَلَانِيَةِ سَبْعِينَ ضِعْفًا

«Gizli yapılan ameller, âşikâre yapılan amellerden yetmiş derece üstündür.» (875)

Diğer bir hadîste deniliyor ki:

خَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي وَخَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ

«Rızkın hayırlısı, kifayet eden miktarı, zikrin hayırlısı da gizli olanıdır.» (876)

Başka bir haberde :

لَا يَجْهَرْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الْقِرَاءَةِ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ .

«Akşam ile yatsı arasında birbirinize âşikâre Kur'ân okumayınız» (877) buyurulmuştur.

Saîd bin Müseyyeb Mescid-i Resûl'de Ömer bin Abdül'aziz'in gece vakti yüksek ve güzel sesle Kur'ân okuyarak namaz kıldığını gördü. Hizmetçisine: Git şu adama söyle, sesini kıssın dedi. Hizmetçi, mescid yalnız bize ait değil, onun da orada hakkı var, ben ona bir şey diyemem deyince, Saîd yüksek sesle, «Ey namaz kılan! Eğer bu namazın ile Allah rızasını murad ediyorsan sesini biraz alçalt, yok şâyet insanlara gösteriş ediyorsan, bilmiş ol ki insanlar sana bir fayda sağlayamaz.» dedi.

Bunun üzerine Ömer b. Abdül'aziz sesini kıstı, namazını bitirdikten sonra pabuçlarını aldığı gibi doğru evin yolunu tuttu. Halbuki Ömer bin Abdül'aziz o sırada Medine Emîri idi.

---

(875) Beyhakî, «Şuabü'l - İmân» da Hz. Âişe'den.
(876) Ahmed ve İbn Hibban.
(877) Ebû Dâvûd.

b — Âşikâre okumanın müstehab olduğuna delâlet eden hadîsler:

رُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : سَمِعَ جَمَاعَةً مِنْ أَصْحَابِهِ يَجْهَرُونَ فِي صَلَاةِ اللَّيْلِ فَصَوَّبَ ذَلِكَ

«Rivâyet olundu ki: Resûl-i Ekrem, gece namazlarında âşikâre okuyanları duydu ve onları tasvib etti.»

إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّى فَلْيَجْهَرْ بِالْقِرَاءَةِ فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ وَعُمَّارَ الدَّارِ يَسْتَمِعُونَ قِرَاءَتَهُ وَيُصَلُّونَ بِصَلَاتِهِ

«Sizden biriniz gece namazına kalktığı vakit âşikâre okusun; zira melekler ve evde bulunan diğer yaratıklar, Kur'ân'ını dinler ve onunla namaz kılarlar.»

Bir defa Resûl-i Ekrem Efendimiz Sahabe'den üç kişinin evine uğradı ve Kur'ân okumak hususunda her birini ayrı ayrı hallerde buldu.

Hz. Ebû Bekr (R.A.)'e uğradı; Kur'ân'ı gayet ağır ve hafif sesle okuduğunu gördü. Sebebini sorunca Hz. Ebû Bekr: «Ben kime münâcatta bulunuyorsam âşikâreyi duyduğu gibi gizliyi de duyar; onun için gizli okuyorum» dedi. Hazret-i Ömer'e uğrayınca onun yüksek sesle Kur'ân okuduğunu gördü ve sebebini sorduğunda «Uykuda olanları uyandırmak ve şeytanı uzaklaştırmak için böyle yüksek sesle okuyorum» dedi. Bilâl-i Habeşî'ye uğradığında onu da ayrı ayrı sûrelerden âyetler toplayarak okuduğunu gördü. Ona da niçin böyle yaptığını sordu. Bilâl verdiği cevabta: «Güzel âyetleri yâni rahmet âyetlerini bir araya toplamak için böyle okuyorum» dedi. Resûl-i Ekrem: **«Üçünüz de isabet ettiniz ve güzel yaptınız»** buyurdu.

Birbirini bozar gibi görülen bu hadîsleri şöyle telif edebiliriz:

Gizli okumak, riyâ ve gösterişten, yapmacık hareketlerden daha uzak olduğundan bu hallerden korkusu olanlar için daha makbûldür. Böyle bir mahzur olmadığı gibi, başka bir namaz kılanı şaşırtacak vaziyet yoksa, âşikâre okumak daha efdaldir. Çünkü âşikâre okumakta daha fazla yorulmak ve başkalarına faydalı olmak vardır. Başkasına faydası dokunan hayır, şahsa münhasır olan hayırlardan daha makbûldür. Bununla beraber âşikâre kırâat, okuyanın kalbini de yumuşa-

tır, aklını başına aldırır ve okuduğunu dinlemiş olur. Ayrıca uykusunu kaçırır, hevesini artırır, tembelliği izâle eder. Âşikâre okumakla, uykuda olan kimseyi uyandırıp, onun da ibadetine sebebiyet verir. Gafil bir tembel, onu görür ve sayesinde o da ibadete heves eder. İşte âşikâre okumanın bu gibi faydaları vardır. Bu iyiliklerin bâzılarını niyet edenler için âşikâre okumak daha makbûldür. Hepsini birden niyet ederse daha fazla mükâfat alır. Hayır niyetlerinin çokluğu ile iyilerin mükâfatları çoğalmış olur. Bir amelde on iyi niyet bulunursa on ecir kazanılır.

Bunun için deriz ki, Kur'ân'ı mushaftan okumak daha sevabtır. Çünkü mushaftan okumakta, mushafı düşünmek, mushafı tutmak, mushafa bakmak gibi bir çok ameller vardır. Bütün bunlar Kur'ân okumanın sevabını artırırlar. Bunun için, «mushaftan okumanın sevabı yedi misli fazladır» denilmiştir. Hz. Osman (R.A.) Kur'ân-ı Kerîm'i yüzünden çok okuduğu için iki mushaf eskitmiştir. Sahâbenin ekserisi Kur'ân-ı Kerîm'i yüzünden okurlardı. Hattâ bir gün geçse de mushafa bakmasalar canları sıkılır ve üzüntü duyarlardı.

Mısır'ın bâzı fakîhleri gece vakti İmam Şâfi'î Hazretlerinin huzûruna girdiler ve mushafı önünde açık buldular. İmam Şâfi'î onlara hitaben **«Fıkıh ile meşgul olmak sizi Kur'ândan alıkoydu. Halbuki ben, yatsı namazını kıldıktan sonra Kur'ân'ı önüme alır, sabaha kadar okurum»** dedi.

10 — Kur'ân'ı güzel sesle okumak :

Kur'ân'ı tegannisiz güzel sesle (tecvidle) okumak sünnettir. Bu husustaki hadisler :

زَيِّنُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ ه

«Kur'ân'ı sesinizle süsleyiniz.» (878)

مَا أَذِنَ اللّٰهُ لِشَيْءٍ إِذْنَهُ لِحَسَنِ الصَّوْتِ بِالْقُرْآنِ ه

«Allahu Teâlâ, hiç bir şeyi, güzel ses ile okunan Kur'ân gibi dinlememiştir.» (879)

---

(878) Ebû Dâvûd, Nesei, İbn Mâce ve Hâkim, Berâ b. Azib'den.

(879) Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den.

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ

«Kur'ân ile teganni etmeyen, bizden değildir.» (880)

Buradaki teganni'nin bir mânâsı istiğnâdır. Yâni «Kur'ân sayesinde başkalarından müstağni olmayanlar bizden değildir» demektir. Bu mânâca ses ile alâkası yoktur. Bâzılarına göre terennüm ve lahn etmeyenler mânâsındadır. Lûgate muvafık olan da budur. Rivâyet olunur ki, bir akşam Resûl-i Ekrem Efendimiz Hazret-i Âişe'yi bekliyordu. Hazret-i Âişe gecikmişti. Resûl-i Ekrem nerede kaldığını kendisinden sorunca, Hazret-i Âişe: «Ey Allah'ın Resûlü! Yoldan geçerken bir Kur'ân sesi duydum, onu dinledim. Öyle güzel Kur'ân okuyuş daha duymamıştım» dedi. Bunu merak eden Resûl-i Ekrem kalktı ve adamcağızın Kur'ân'ını uzun müddet dinledi ve döndüğünde şöyle buyurdu :

«Bu, Ebû Huzayfe'nin azadlı kölesi Sâlim'dir. Ümmetimde böyle Kur'ân okuyanları bulunduran Allah'a hamdederim.»

Yine bir akşam Resûl-i Ekrem, Hazret-i Ebû Bekr ve Hazret-i Ömer ile birlikte uzun müddet Abdullah İbn Mes'ûd'un Kur'ân okuyuşunu dinledikten sonra :

مَنْ أَرَادَ أَنْ يَقْرَأَ الْقُرْآنَ غَضًّا طَرِيًّا كَمَا أُنْزِلَ فَلْيَقْرَأْهُ

عَلَى قِرَاءَةِ ابْنِ أُمِّ عَبْدٍ

«Kim Kur'ân-ı Kerim'i en güzel şekilde ve nâzil olduğu gibi okumak istiyorsa, İbn Ümm Abd — Abdullah İbn Mes'ûd gibi okusun.» buyurmuştur.

Hazret-i Peygamber, İbn Mes'ûd'a hitaben :

— Bana Kur'ân oku! buyurdu. İbn Mes'ûd :

— Yâ Resûlallah! Kur'ân-ı Kerim size nâzil oldu. Ben size nasıl okuyabilirim? dedi. Resûl-i Ekrem :

— Ben onu, başkasından duymak isterim, buyurdu.

---

(880) Yukarıda geçmiştir.

İbn Mes'ûd okurken Resûl-i Ekrem'in gözyaşları akardı.

Yine bir gün Resûl-i Ekrem, Ebû Musâ'l-Eş'arî'nin Kur'ân okumasını dinledi ve:

— **Buna Dâvûd'un mizmârlarından verilmiştir.** buyurdu.

Ebû Musâ, Resûl-i Ekrem'in böyle buyurduğunu duyunca: «Eğer sizin dinlediğinizi bilseydim onu daha çok süslerdim» dedi.

Haysem'ül-Kari, Resûl-i Ekrem'i rüyasında gördü; Resûl-i Ekrem kendisine:

— «Kur'ân'ı sesiyle süsleyen Haysem sen misin?» buyurdu. Haysem:

— Evet benim yâ Resûlallah, dedi. Resûl-i Ekrem:

— Allah sana hayırlı mükâfatlar versin, buyurdu.

Yine haberde şöyle vârid oldu: Sahâbe-i Kirâm bir yerde toplandıkları zaman içlerinden birisine bir sûre okumayı emrederlerdi. Hazret-i Ömer, Ebû Musâ'l-Eş'ari'ye «Rabbimizi bize hatırlat» derdi ve Ebû Musâ da Kur'ân-ı Kerim okurdu; dinleyenler mest oldukları için vakit geçerdi. Hazret-i Ömer'e «namaz yâ Emirü'l-Mü'minin» diye seslenirlerdi. Hazret-i Ömer «namazda değil miyiz» derdi. Bununla «Ve lezikru'llahi ekber» âyet-i celilesine ve Resûl-i Ekrem'in:

مَنِ اسْتَمَعَ إِلَى آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ كَانَتْ لَهُ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

«Kur'ân'dan bir âyet dinleyene, kıyâmet gününde nur olacaktır.» (881) hadis-i şerifine işaret etmek istemiştir.

Yine haberde «Kur'ân-ı Kerim dinleyene on sevab verilir» buyurulmuştur. Dinleyicinin ecri çoğaldığı ve buna sebebiyet verdiği için okuyucu da bu sevabta ortaktır. Ancak maksadı riyâ ise o zaman bir kârı yoktur.

---

(881) Ahmed, Ebû Hüreyre'den.

ÜÇÜNCÜ BÂB

KUR'ÂN OKURKEN RİÂYET EDİLECEK BÂTINÎ AMELLER BEYÂNINDADIR

Bunlar da on tanedir:

1 — Kelâmın aslını anlamak.
2 — Ta'zîmde bulunmak.
3 — Huzûr-ı kalb.
4 — Tedbîr.
5 — Tefehhüm.
6 — Anlamasına engel olacak mânileri atmak.
7 — Tahsîs, yâni kendisine hitab edildiğini bilmek.
8 — Teessür.
9 — Terakkî.
10 — Teberrî.

1 — Kelâmın aslını anlamak :

Allah kelâmının azamet ve ulviyetini anlamak ve O'nu celâlinin arşından insanların anlayacağı dereceye indirmekle mahlûkatına olan fazl ü keremini düşünmek demektir. Zâtı ile kaim sıfat-ı kadimesi olan kelâmının mânâsını lütûf ve keremiyle halkın anlayışına nasıl arzettiğini ve bu sıfât-ı kadîmesini, beşer sıfâtı olan harf ve ses olarak insanlara nasıl ulaştırmış olduğuna bak.

Zira doğrudan doğruya Allahu Teâlâ'nın sıfâtlarını anlamağa beşerin gücü yetmez. Ancak kendi sıfâtı ile onları anlayabilir. Şâyet kelâmının azametini harf kisvesi altında gizlemeseydi yerler ve gökler ve hattâ arş dahi Allahu Teâlâ'nın kelâmına tahammül edemez ve yer ile arş arasında bulunan herşey saltanat ve nurunun azametinden helâk olurdu. Eğer Allahu Teâlâ, Mûsa Aleyhi's-selâma kuvvet bahşetmeseydi, daha ilk tecellisine tahammül edemeyerek, yer ile bir olan dağ gibi, Allah kelâmına tahammül edemezdi. İlâhî kelâmın azametini ancak halkın anlayışı nisbetinde misâllerle anlatmak mümkündür

Bunu bâzı ârifler şöyle temsil etmişlerdir: Allahu Teâlâ'nın kelâmının yazılı bulunduğu levh-i mahfuzundaki her harfi «Kaf» dağından daha büyüktür. Bütün melekler bir araya gelse bir harfini kıpırdatamazlar. Ancak İsrafil aleyhi's-selâm onu kolaylıkla kaldırır ki bu, kendi kuvvet ve kudretiyle değil, Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği kuvvet ve kudret sayesindedir.

Derecesi çok yüksek olan kelâmının mânâlarını, derecelerinin kusurları ile beraber insan anlayışına ulaştırmakta Allahu Teâlâ'nın büyük lûtfuna dikkat ederek, hakîmin biri bu hususta çok güzel misâller vererek dedi ki:

Hükemadan birisi hükümdarlardan birisini Peygamberinin dinine dâvet etti. Hükümdar kendisinden bâzı şeyler sordu. Hakîm de hükümdarın anlayabileceği şekilde açık cevaplar verdi. Bunun üzerine hükümdar:

— «Peygamberlerin getirdikleri kitâbların beşer kelâmı olmayıp Allah kelâmı olduğu iddia ediliyor. Allah kelâmı olduğuna göre bunu anlamağa insanların gücü yetiyor mu?» diye sordu. Hakîm:

— «İnsanlar, yürütmek, durdurmak ve sağa sola döndürmek gibi bâzı maksadlarını kuşlara ve hayvanlara anlatmak istedikleri zaman, kendilerinin akıl nuru ile buldukları düzgün, güzel ve edebî ifadelerini hayvanların anlayabileceği ve kendi seslerine uygun bir şekilde bir takım lâlettâyin ve boş sözlerle onlara hitab ederek maksadlarını anlatmıyorlar mı? İşte bunun gibi Allahu Teâlâ da, kelâmını künhiyle ve bu sıfatının kemâli ile insanların anlayamayacağını bildiği için, onlara da aynı muâmeleyi icra eder ve anlayabilecekleri ses ve harfler ile onlara hitab eder. Böyle olması, kelâmın şerefiyle şereflendiği ve azametiyle ta'zîm edildiği kelâm sıfatında saklı bulunan hikmet mânâlarını men'etmez. Sesler, hikmetin evi ve cesedidir. Hikmet, sesin canı ve ruhudur. Cisimler, ruhun mekânı olduğu için saygı gördükleri gibi, söz ve sesler de kendilerinde saklı olan hikmet ile şereflenirler.»

«Kelâmın mevkii âlî, derecesi yüksek, hak ile bâtılda hükmü nâfiz, sultası galibtir. Âdil, hakîm ve doğru şahit odur. Emreder. Nehyeden güneşin şû'lesinde gölgenin duramadığı gibi, hikmet-i kelâmın karşısında da bâtıl ayakta duramaz. Hikmetin derinliğine tamamen nûfüz etmeye beşer güç yetiremez.»

«Güneşin şû'lesi karşısında gölge dayanamadığı gibi, hikmet kelâmının karşısında da bâtıl ayakta duramaz. İnsanlar, gözleri ile güneşe bakamadıkları gibi, hikmetin derinliğine tamamen vâsıl olmağa da güç yetiremezler. Onlar ancak güneş ışıklarından gözlerinin görebildiğine ulaşır ve bundan da ancak kendi ihtiyâçlarına delîl bulabilirler. Kelâm, yüzünü gizleyip hükmünü yürüten saklı bir melik gibi-

dir. Açık ve meydanda olduğu hâlde asıl maddesi saklı olan güneş, seyrini ve hareket şeklini bilmeyen kişinin kendisinden istifade ettiği parlak yıldız gibidir.»

«Kelâm kıymetli hazinelerin anahtarı, içenlerin ölümden kurtulacağı âb-ı hayat, hastaların şifâ bulacağı ve içenlerin hasta olmayacağı bir ilâçtır.»

Hakîmin buraya kadar anlattıkları kelâmın mânâlarının azıcık bir kısmıdır. Muâmelât bahislerinde kelâm hakkında bundan fazla malûmat vermek doğru değildir.

2 — Mütekellime ta'zîm, kelâmın sahibine saygı göstermek :

Kur'ân okumağa başlayan kimse, en evvel bunun beşer kelâmı olmadığını düşünerek mütekellimi olan Allahu Teâlâ'nın azametini gönlünde hatırlaması ve onun kelâmını okumanın ehemmiyetini anlayarak okuması lâzımdır. Kur'ân-ı Kerîm'de :

لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ

«Ona temizlerden başkası dokunamaz.» (56 - Vâkı'a : 79) buyurulmuştur.

Mushafın zâhirî sayılan kapak ve yaprakları temiz olmayan ellerden korunduğu, yıkanmış ve abdest almış kimselerin ancak onu tutabileceği gibi, bâtınî olan mânâsını da, her türlü kötü hastalıklardan temizlenmiş ta'zîm ve saygı nuru ile parlamış olan kalbler anlayabilir. Her el mushafa yapışamadığı gibi, her dil de Kur'ân'ı okuyamaz ve her kalb onun mânâsını anlayamaz. İşte bu gibi ta'zîmden dolayıdır ki Ebû Cehl bin İkrime, Kur'ân'ı açıp okuyacağı sırada «Bu Rabbimin kelâmıdır, bu Rabbimin kelâmıdır» diyerek düşüp bayılırdı. Şübhesiz kelâma ta'zîm, mütekellime ta'zîmdir. Kişi mütekellimin sıfat, ef'al ve celâlini düşünmeden azametini anlayamaz. Yerleri, gökleri, arş ve kürsisini, bunlarda bulunan ins ü cinni, bütün canlı varlıkları, bitkileri ve diğer maddeleri düşündüğü ve bütün bunları yaratıp rızıklarını veren ve yaşatanın bir **(Allah)** olduğunu, her şeyin kabza-i kudretinde fazl ve rahmetiyle, suht u gadabı arasında bulunduğunu, in'am ederse, fazlıyle in'am ettiğini, ukubeti adl ile olduğunu, azamet ve celâlin en yüksek derecesini ve «Bunlar Cennete, bunlar da hemen Cehenneme» diyecek olanın, ancak O olduğunu bildikten sonradır ki, üstünlüğünün azametini anlamış olur. İşte bunları düşünmekle mütekellimin azametini anlar ve böylece kelâmına da en büyük ta'zîmi gösterir.

3 — Huzûr-ı kalb ve hâtıraları terketmek :

يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ

«Ey Yahya kitâbı kuvvet ile al.» (19 - Meryem: 13) âyet-i celîlesinin tefsirinde «cehd ve gayret» okuduğu vakit, gönlünden her şeyi atarak akıl ve fikrini ona vererek okumak demektir.

Birisine «Kur'ân okuduğun zaman hatırına başka şeyler gelir mi?» diye sorduklarında, «Benim için Kur'ân'dan daha sevimli bir şey yok ki hatırıma gelsin» diye cevab vermiştir.

Selefden bâzıları, aklı başka yerde iken bir âyet okusa, onu iade eder ve tekrar huzûr ile okurdu. Bu hâl, yukarıda anlattığımız ta'zimden doğar. Çünkü kelâma ta'zîm gösteren, onu okuduğu zaman ondan zevk alır. Onunla ünsiyet eder ve ondan gafil olmaz. Okuyan anlayabilirse, Kur'ân-ı Kerîm baştan sonuna kadar kalbin ünsiyet edeceği âyetlerle doludur. Böyle olduğuna göre Kur'ân okurken kalb daha başka şey ile meşgul olur mu? Kur'ân okuyan, bahçelerde, kırlarda teferrüce çıkmıştır. Böyle zevk, safa yerlerinde dolaşan, başka yerleri düşünmez; zâten son arzusu odur.

Denildi ki: Kur'ân-ı Kerîm'in meydanları, bağları, sarayları, gelin, güveyleri, atlas kumaşları, bahçe ve parkları, hanları ve kervansarayları vardır.

«Mim»ler yâni **«Elif, lâm, mim»** ile başlayan sûreler meydanları, **«Râ»** lar bostanları, **«Hâ»** lar ile başlayan sûreler sarayları, **«Müsebbihat»** (yâni **«Sebbcha»** ile başlayan sûreler) Kur'ân'ın gelin güveyleri, **«Hâ Mim»** ler Kur'ân'ın atlas kumaşları, mufassal sûreler bahçe ve parkları, diğer sûreler de han, kervansaray gibi misâfirhâneleridir.

Okuyucu bu meydanlara girip, bostanlardan meyveleri toplayarak saraylara girdiği, oradaki gelin - güveyi cilvelerini gördükten, ve atlas elbiseleri giyerek bahçelerde hava aldıktan sonra köşke çıkıp yatağında istirahate çekilince artık başka bir şey düşünmez. Yalnız yaşamakta olduğu bu zevkin heyecanı içinde kalır ve hatırına başka bir şey gelmez.

4 — Tedebbür :

Yâni okuduğunu düşünmek. Bu, huzûr-ı kalbten sonra gelir. Çünkü çok kere başka bir şey düşünmediği gibi Kur'ân-ı Kerîm'i de üzerinde düşünmeden okuyabilir. Halbuki okumaktan maksad, O'nun âyet-

leri üzerinde düşünmektir. Bunun için Kur'ân'ı ağır okumak, sünnettir. Zâhiren ağır okumak sayesinde, içinden mânâsını düşünebilir.

Hazret-i Ali (Radıyallahu anh) : **«Anlamayarak yapılan ibadette, tedebbürsüz (düşüncesiz) kırâatte hayır yoktur»** buyurdu. Hattâ eğer ağır okumakla da üzerinde düşünemiyorsa, tekrar etmesinde beis yoktur. Ancak imamın ardında ise bir âyeti yeniden düşünemez. Çünku onu düşünürken imam diğer âyete geçmiş olur. Bu sûretle de günahkâr olur. Bu, tıpkı bir adam sana: «Şu söylediklerimi dinle» derken, senin hoşuna giden yalnız bir kelimesiyle meşgul olmana benzer. Rükûa gittiği hâlde, hâlâ kıyâmda imâmın okuduğu âyet ile meşgûl olmakta da hüküm böyledir ve esasında bu bir vesvesedir.

Âmir bin Abd-i Kays: «Bana da namâzda vesvese geliyor», dedi.

— «Dünya meşgalesi mi hatırına geliyor?» dediklerinde :

— «Her taraftan okların bana çevrilmesi benim için ondan daha sevimlidir. Bana gelen vesvese öyle değil. Namazda gönlümü meşgul eden, Allah huzurunda bulunacağım günü ve o günde kendimi nasıl kurtaracağımı hatırlamamdır» dedi.

Bu düşünce, dinî bir düşünce olduğu hâlde, bunu da vesveseden saymış ve isabet etmiştir. Çünkü bu düşünce, kişiyi içinde bulunduğu ibâdeti anlamaktan alıkoyar. Şübhesiz şeytan bu gibileri dünya meşgalesiyle aldatamaz. Onları da böyle diğer dînî bir mes'ele ile meşgul ederek aldatmağa çalışır. Velhâsıl, düşünmesi daha mühim olan şeyden kendisini alıkoyar. İşte bu da şeytanın insanları aldatmak için kullandığı bir desisedir.

Bu hikâye, Hasan-ı Basri'ye anlatılınca: «Eğer bu hikâyenizde sadık iseniz, ya bizim gibilere Allah ne muâmele edecektir?» dedi.

Resûl-i Ekrem'in «Besmele» yi yirmi defa tekrarladığı Ebû Zerr-i Hirevi'nin Mûcem'inde, Ebû Hüreyre'den zayıf bir sened ile rivâyet edilmiştir. Böyle tekrar etmesi, mânâsı üzerinde durulması içindir. Nesei ve İbn Mâce sahih sened ile Ebû Zerr'den şöyle naklediyorlar :

قَامَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِنَا لَيْلَةً فَقَامَ بِاٰيَةٍ
يُرَدِّدُهَا وَهِيَ (اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ)

«Resûl-i Ekrem yanımızda kıldığı bir gece namâzında "Eğer onlara azâb edersen, onlar senin kullarındır, eğer onları mağfiret edersen.." (5 - Mâide: 118) âyet-i celîlesini sabaha kadar tekrarlamıştır.» (882)

(882) Nesei ve İbn Mâce sahih bir senetle.

Temim-i Dârî de bir gece:

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ

«Kötü ameller işleyenler zannederler mi ki, onları iyi ameller işleyenler gibi yapacağız.» (45 - Câsiye: 21) âyetini okumakla sabahlamıştır.

Said İbn Cübeyr de bir gece namazında:

وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ

«Ey günâhkârlar, bugün siz (bir tarafa) ayrılın!» (36 - Yâsin: 59) âyetiyle sabahlamıştır.

Bâzıları da; Kur'ân'dan bir sûre okumağa başlarım; orada gördüğüm bâzı âyetler sabah oluncaya kadar beni düşündürür, dediler. Diğer bâzıları: «Anlamadığım ve huzur-ı kalb ile okumadığım âyetten sevap alacağımı tahmin etmem» demişlerdir.

Süleyman-ı Darânî: «Ben bir âyet okurum, dört beş gece onunla meşgul olurum, onu iyice anlamadan başkasına geçmem» demiştir.

Seleften bir zât, mânâsını anlamak için altı ay «Hûd» sûresini tekrar ile uğraşmıştır. Âriflerden bir zât: «Haftalık, aylık ve senelik hatimlerim vardır; fakat bir hatmim de var ki otuz senedir henüz bitiremedim» dedi. Bu, Kur'ân üzerinde düşüncesi ve tetkikatı nisbetindedir. Yine bu zât şöyle diyor: «Ben kendimi, gündelikçi, haftalıkçı, aylıkçı ve yıllıkçı, yerine koydum.»

5 — Tefehhüm:

Kur'ân-ı Kerîm'den okuduğu her âyet'i, kendi imkânları nisbetinde anlamağa çalışmaktır. Zira Kur'ân-ı Kerîm, Allahu Teâlâ'nın sıfâtının, ef'âlinin zikrini içine alır. Peygamberlerin ahvâlini, onları yalanlayanların hâllerini ve nasıl helâk olduklarını, Allahu Teâlâ'nın emir ve yasaklarını, cennet ve cehennemin zikrini içine alır.

Allahu Teâlâ'nın sıfâtlarını zikreden bâzı âyetler:

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

«O'nun benzeri yoktur, O görücü ve işiticidir.» (42 - Şûrâ: 11)

ٱلْمَلِكُ ٱلْقُدُّوسُ ٱلسَّلَامُ ٱلْمُؤْمِنُ ٱلْمُهَيْمِنُ ٱلْعَزِيزُ ٱلْجَبَّارُ ٱلْمُتَكَبِّرُ ...

«Meliktir, mülkü zail olmaz. Her türlü noksanlıktan münezzeh ve her türlü ayıblardan berî, selâm ve selâmetin ta kendisidir. Mü'mindir, mü'minleri azâptan emin eder. Müheymindir, her şeyin sâhibi, murakıb ve muhafızıdır. Azizdir, hükmünde gâlibtir, cebbardır. Kibir ve azamet ancak O'na mahsûstur.» (59 - Haşr: 23)

Kur'ân okuyan, bu esmâ ve sıfatların mânâları üzerinde düşünmelidir ki, buradaki sırları anlasın. Bunlar ancak içlerinde kapalı bulunan gizli mânâları açar, bu mânâlar da ancak Allahu Teâlâ'nın tevfik ettiği kimselere keşfolur.

Hazret-i Ali buna işaret etmek üzere şöyle buyurmuştur:

«Resûl-i Ekrem'in, insânlardan gizleyip de bana öğrettiği bir şey yoktur. Ancak Kur'ân'ı anlamakta Allah'ın kullarına bahşettiği fehm ve idrâk müstesnâ.»

İşte herkes bu anlayışa sahib olmaya çalışmalıdır.

İbn Mes'ûd (Radiyallahu anh): «Geçmiş ve gelecek ilimleri isteyen Kur'ân'ı araştırsın, Kur'ân'ı incelesin. Kur'ân'ın en büyük ilimleri, Allahu Teâlâ'nın isim ve sıfâtlarının tahtındadır. Zîra insânların çoğu ondan bir şey anlayamaz, anlayanların anlayışlarına da güvenilmez ve onlar onun derinliklerine inemezler.» buyurmuştur.

Allah'ın ef'âline gelince: Yerleri, gökleri ve diğer varlıkların yaradılışını zikretmesi gibi. Kur'ân okuyucusu bunlardan Allahu Teâlâ'nın sıfâtlarını anlamalıdır. Zîra, fiil fâile delâlet eder. Fiiller ne kadar mükemmel olursa, fâilin azametine delildir. Binâenaleyh fiilde fiil değil, fiilde fâil aranmalıdır. Hakkı bilen, her şeyde O'nu görür. Çünkü her şey O'ndan, O'nunla ve O'nun içindir. Hakikatte «Kül» olan O'dur.

Gördüğü her zerrede O'nu müşahede edemeyen, O'nu bilmemiş sayılır. (Bu ifâde hulûl mânâsında değil, eserden müessire istidlâl yoludur.) O'nu bilen, O'ndan başka herşeyin bâtıl olduğunu ve O'nun zâtından başka herşeyin helâkte bulunduğunu bilir. Bunun mânâsı gelecekte helâk olacak demek değildir. Belki zâtı itibâriyle düşünülürse Allah'tan başka herşey helâktedir. Yalnız Allahu Teâlâ'nın yaratması itibâriyle düşünülürse, mevcûddur denebilir. Yoksa istiklâl ve asâlet yolu ile herşey ademdedir.

İşte bu, **Mükâşefe İlmi**'nin bir başlangıcıdır. Bunun için Kur'ân okuyana lâyık olan:

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ

«Bana haber verin ektiğiniz tohumu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa biz mi?» (56 - Vâkıa : 63)

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ

«Bana haber verin, rahme ilka edilen meniyi siz mi yaratıyorsunuz?» (56 - Vâkıa : 58)

أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ

«İçtiğiniz tatlı suyu ak buluttan siz mi indirdiniz, biz mi?» (56-Vâkıa : 68)

أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ

«Yaktığınız ateşi görüyorsunuz; onun ağacını siz mi halkettiniz, yoksa biz mi? Bana haber verin.» (56 - Vâkıa : 71).
âyetlerini okuduğu vakit, aklını yalnız ateşe, suya, ziraate ve meniye vermemeli, belki bunlar üzerinde ayrı ayrı ve inceden inceye düşünmelidir.

Meselâ, su hâlinde bir meniden et, kemik, damar ve sinir gibi şeyler nasıl vücud bulup, baş, el, ayak, ciğer, kalb ve diğer âzalar meydana gelir? Sonra bu vücudda, görmek, işitmek, anlamak ve benzeri iyi vasıflar, öfke, hiddet, şehvet, kibir, cehil, yalan ve mücadele gibi çirkin vasıflar nasıl meydâna geldiği üzerinde düşünmelidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur.

أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ

«İnsân kendisini nutfeden nasıl yarattığımızı görmez mi ki şimdi o, bize apaçık bir düşman kesilmektedir.» (36 - Yâsîn : 77)

Şayan-ı hayret olan bu sıfat üzerinde düşünmeli ve bundan daha azimine, yâni akıllara durgunluk veren bu muazzam san'atın kendisinden sâdır olanı, tefekküre yükselmelidir. Binâenaleyh esere bakıp sâni'ini müşahede etmelidir.

İşte Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfâtından bahseden bâzı âyetler verdik.

Peygamberlerin hâllerine gelince: Bunların nasıl yalanlandıklarını, dövülerek öldürüldüklerini okuduğu zamân, Allahu Teâlâ'nın gerek Resûlünden ve gerek Resûller gönderdiği kimselerden ne derece müstağni olduğunu, neticede Resûllerin nusratını okuduğu zamân, Allahu Teâlâ'nın kudretini ve hakka yardımı irâde ettiğini düşünmeli ve anlamalıdır.

Peygamberleri tekzib edenlerin hâllerine gelince: Peygamberlere inanmayan ve yalanlayan, Âd, Semûd ve benzeri kavimlerin uğradıkları âkibetleri okuduğu zamân, Allahu Teâlâ'nın kahr ve gadabından korkmalı ve hatalı hareketinden dolayı kendisinin de aynı âkibete uğrayarak kahr ve perişân olacağından ve aynı hükmün kendi hakkında da infaz edileceğinden korkarak bunlardan ibret almalıdır. Yine bunun gibi, Cennet ve Cehennem vasıflarını ve Kur'ân'daki diğer hükümleri okuduğu zamân, bunlardan o kadar çok şeyler anlaşılır ki, bunları saymağa imkân yoktur. Herkes kendi kabiliyetine göre bunlardan da hissesini almalıdır. Çünkü yaştan, kurudan her ne varsa hepsi Kitâb-ı Mübînde (Kur'ânda) dir. Âyet-i celîlede:

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ
رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا

«De ki bütün denizler Rabbimin kelimelerinin (mânâlarını yazmak) için mürekkep olsa hattâ o kadar daha gönderilse bile, Rabbimin kelimelerinin mânâları tükenmeden o deryalar tükenirdi.» (18 - Kehf: 109) buyurulmuştur.

Bunun için Hazret-i Ali (R.A.): «İsteseydim yalnız Fâtiha sûresinin tefsirinden yetmiş deve yükü kitâb yazardım.» buyurmuştur. Bu anlattıklarımızdan maksadımız kapısı açılsın diye düşünceleri bu tarafa çevirmektir. Yoksa Kur'ân'ı künhü ile bütün derinliğine nüfuz ederek anlasın demek değildir. Çünkü buna kimsenin gücü yetmez. En kısa derecede olsun Kur'ân'dan bir şey anlamayan, Allahu Teâlâ'nın:

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَ حَتّٰى اِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ
اُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ اٰنِفًا اُولٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ

«Onlardan (Münâfıklardan) bâzıları seni dinlerler, yanından çıkınca Sahâbenin âlimlerine (istihza yoluyla) demin ne dedi? derler. Allah, onların (nifâkları sebebiyle) kalblerini mühürlemiştir.» (47 - Muhammed : 16)

Mühürlenme keyfiyetini altıncı maddede açıklayacağız.

Denildi ki :

— Mürid, bütün isteklerini Kur'ân'da bulan kimseye denir.

Demek ki her aradığını Kur'ân'da bulmadıkça, noksânı ziyâdeden ayırt etmedikçe, Mevlâsı ile olup kullardan müstağni kalmadıkça, mürid; mürid olamaz.

6 — Anlayışa mâni olacak hâllerden sıyrılmak lâzımdır.

Zîra bir çoklarının Kur'ân-ı Kerîm'in mânâlarını anlamamaları, şeytânın kalbleri üzerine örttüğü perde ve sebeblerdendir. Bu yüzden insânlar Kur'ân'ın mânâsını anlayamaz hâle gelmişlerdir. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz :

لَوْلَا اَنَّ الشَّيَاطِينَ يَحُومُونَ عَلٰى قُلُوبِ بَنِى اٰدَمَ لَنَظَرُوا اِلَى الْمَلَكُوتِ

«Eğer şeytânlar âdemoğlunun kalblerinde dolaşmasaydı, onlar melekût âlemine bakarlardı. Yâni görülmeyen âlemleri görürlerdi.» (883) buyurdu.

Kur'ân'ın mânâsını anlamağa mâni olan perdeler dörttür :

Birincisi: Bütün gayretlerini maharic-i hurufa sarfetmek, harfleri mahreçlerinden çıkarmağa uğraşmaktır. Bu hususu idâre için kurralara Kur'ân okuyuculara musallat olmuş bir şeytân vardır. Kur'ân-ı Kerîm'in mânâsını onlara düşündürmemek için, daima onları harfleri mahreçlerinden çıkarmak ile meşgul eder. İşleri güçleri düşünüp taşındıkları maharic-i hurufa dikkatten başka bir şey değildir. Bu gibilere Kur'ân'ın mânâsı nasıl keşfolur? Bu gibi telbisata riâyet etmek şeytânın elinde gülünç olmaktan başka bir şey değildir.

(883) İmâm Ahmed, Ebû Hüreyre'den. Ayrıca shf: 849'a bak.

İkincisi : Taklid yolu ile bir mezhebe bağlanarak, inceleme yapmadan yalnız duyduğuna inanmak sûretiyle körü körüne orada donup kalmaktır. Taklid ile edindiği inancı, başka bir şey düşünmesine mâni olduğu için müşâhedesi, hissine bağlanmış olur. Ve şâyet kendisine bir ışık deliği açılır da inancının hilâfına bir hakikate muttali olursa, hemen taklid şeytânı ona saldırarak «Ecdadının inancına uymayan bu gibi şeyleri hatırına nasıl getiriyorsun?» der. Bu biçâre adam da muttali olduğu bu hakikati, şeytânın vesvesesi sayarak ondan uzaklaşır ve bu gibi şeylere düşmekten kaçınır.

İşte bu gibi ilimlere Sofiyye : «İlim perdedir.» dedi ve bu sözleri ile yalnız taklidle bir çok insânların bağlandıkları, yâhut mezheb mutaassıblarının cedel yolu ile yazıp bıraktıkları itikat ilimlerini kasdetmişlerdir. Yoksa basîret nuru ile keşif ve müşâhedeye dayanan ilim; hicap ve perde olamaz. Hattâ asıl özlenen, bu ilimdir.

Bu gibi taklidi itikadların bâzısı bâtıl olduğu için, hakikatleri anlamağa mâni olur. «İstiva» kelimesinden, arş üzerinde oturup yerleşme mânâsını anlamak gibi. «Kuddûs» ism-i şerîfinden, yaratıklar için caiz olan her şeyden münezzeh olduğunu anlayabilen kimsede, bu şekilde bir taklid itikadının yerleşmesine imkân yoktur. Bu anlayış ile hakikate ulaşabilirdi. Fakat bâtılı taklidi bu gibi düşüncelerine mâni olur ve onları atmağa çalışırsa da hakikatlere muttali olamaz.

Bu taklidlerin bâzısı hak olduğu hâlde yine keşfe ve hakikatleri anlamağa mâni olur. Zîra inanılması insânlara teklif edilen hakikatlerin; mertebeleri, dereceleri, zâhiri başlangıçları ve bâtıni derinlikleri vardır. Tabiatların zâhire, görünüşe bağlanmaları; bâtınî derinliklere inmeğe mâni olur. Nitekim «Kavaid-ül Akaid» kitâbının İlm-i zâhir ve İlm-i bâtın kısımlarında bunları izâh etmiştik. (Bakınız: shf: 250 - 260)

Üçüncüsü : Bir günâha devâm etmek veyâ kibirli olmak veyâ dünyâlık hususunda nefsinin herhangi bir arzusu peşinden gitmek. İşte bütün bunlar kalbin kararmasına ve paslanmasına sebeb olurlar. Ayna üzerindeki perdenin, göstermeğe mâni olması gibi, bu gibi isyanlar kalbe perde ve hakikatin tecellisine mâni olurlar. Bu gibi sebeblerle, ekseri insânlar Kur'ân'ın mânâsını anlamaktan mahrum kalmışlardır. Bu gibi şehevî arzuların peşinden gitmek ne kadar çoğalırsa Kur'ân-ı Kerîm'in mânâları o nisbette kapalı kalır. Kalbden dünyâ düşünceleri azaldığı nisbette de, Kur'ân-ı Kerîm'in mânâları tecelli eder. Kalb, ayna, şehvetler ayna üzerindeki toz ve kir gibidir. Kur'ân-ı Kerîm'in mânâları da aynada görülecek sûretler gibidir. Şehvetlerden kalbi temizlemek, aynanın yüzünden perdeyi kaldırıp tozunu silmek gibidir. Bunun için Resûl-i Ekrem :

إِذَا عَظَّمَتْ أُمَّتِي الدِّينَارَ وَالدِّرْهَمَ نُزِعَ مِنْهَا هَيْبَةُ الْإِسْلَامِ
وَإِذَا تَرَكُوا الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ حُرِمُوا بَرَكَةَ الْوَحْيِ

«Ümmetim altın ve gümüşe fazla değer verdikleri zamân, onlardan îmânın heybeti kalkar. Emri maruf, nehy-i münkeri terkettikleri zamân vahyin bereketinden mahrum olurlar.» (884) buyurmuştur. Bu hadise, Fudayl bin İyad, «Kur'ân-ı anlamaktan mahrum olurlar» mânâsını vermiştir.

Allahu Teâlâ, anlayış ve hatırlamakta günâhlardan rücûu ve nedameti şart koşarak şöyle buyuruyor:

تَبْصِرَةً وَذِكْرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ

«Tâatimize dönen her kulun kalb gözünü açmak ve ona ibret vermek için yaptık.» (50 - Kaf : 8)

وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ يُنِيبُ

«Ancak Allah'a dönerler iyi hatırlarlar.» (40 - Mü'min : 13)

إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ

«Ancak olgun akıl sâhipleri iyice düşünürler.» (39 - Zümer : 9)

Dünyânın aldatıcı ve geçici metalarını, âhiret nimetlerine tercih edenler, hakikî akıl sâhibleri değillerdir. Bunun için kitâbın (Kur'ân-ın) esrarı kendilerine açıklanmaz.

Dördüncüsü : Zâhirî tefsir kitâblarını okuyarak Kur'ân'daki kelimelerin, ancak İbn Abbas, Mücâhid ve benzerlerinin rivâyet yolu ile yaptıkları tefsirlerden başka mânâları olmadığına ve başkasının tefsirlerinin, kendi reyleri ile tefsir olduğuna ve kendi reyleri ile tefsir edenlerin cehennemdeki yerlerine hazırlanmalarına inanmak. İşte bu

(884) İbn Ebi'd - Dünya rivâyet etmiştir.

da Kur'ân-ı Kerîm'in esrarını anlamağa mâni olan büyük bir perdedir. Biz, rey ile tefsiri, dördüncü bâbda izah edecek ve bu tefsirin, Hazret-i Ali'nin: «Ancak Allahu Teâlâ'nın, Kur'ân'ı anlamakta kuluna bahşettiği anlayış ve idrak müstesnâ» sözünü nakzetmediğini ve eğer, yalnız nakledilen zâhirî mânâ muteber olsaydı, insânların Kur'ân'ın mânâlarında ihtilâf etmemeleri lâzım geleceği anlatılacaktır.

7 — Tahsis :

Yâni Kur'ân'ı okuyan zâtın, Kur'ân-ı Kerîm'in bilhassa kendisine hitâb ettiğini kabûl etmesidir. Emir, nehiy âyetlerini okuduğu zamân, yine aynı şeyi anlamak, yâni müjdelenen ve korkutulanın, bizzât kendisi olduğuna inanmak, geçmiş insânlara ve peygamberlere ait kıssaları okuduğu zamân, maksadın, kıssa ile halkı oyalamak olmayıp, ondan ibret almak olduğunu bilmek ve ondan icâb eden dersi almaktır; çünkü Kur'ân-ı Kerîm'deki her kıssa peygamber ve ümmetine bir fayda temin etmek için zikredilmiştir. Bunun için Allahu Teâlâ :

مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ

«Kalbini tatmin ve tesbit edecek herşeyi verdik.» (11 - Hûd : 120) buyurmuştur.

Okuyan kişi, Allahu Teâlâ'nın haber verdiği, peygamberlerin muhtelif işkencelere katlanmaları, dini yaymakta Allah'tan yardım beklemek üzere sebat ve metânet göstermeleri gibi hâlleri ile, bizzât kendisine (okuyana) sebat ve metânet telkin ettiğini ve Kur'ân'ın yalnız resûlüne değil, bütün âlemlere şifa, hidâyet, rahmet ve nûr olarak gönderildiğini bilmelidir. Bunun için Allahu Teâlâ herkese, büyük nimet olarak göndermiş olduğu kitâbın (Kur'ân'ın) şükrünü ifa ile emrederek şöyle buyurmuştur :

وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَا اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ

«Allah'ın üzerinizdeki nimetini ve size öğüd vermek için indirdiği Kur'ân'ı ve ondaki hikmeti düşünün.» (2 - Bakara: 231)

لَقَدْ اَنْزَلْنَا اِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ اَفَلَا تَعْقِلُونَ

«And olsun size öyle bir kitâb indirmişizdir ki bütün zikriniz ondadır. Hâlâ akıllanmıyacak mısınız?» (21 - Enbiyâ : 10)

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ

«Biz sana da kur'ân'ı indirdik. Tâ ki insânlara kendilerine ne indirildiğini açıkça anlatasın.» (16 - Nahl : 44)

كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ

«Allah insânlara misâllerini böylece açıklar.» (47 - Muhammed: 3)

وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ

«Rabbinizden size indirilenin en güzeline (Kur'ân'a) tâbi olunuz.» (39 - Zümer : 55)

هَٰذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ

«Şu Kur'ân insânların kalb gözlerini açacak bir nûr, sağlam bilgi edinmek için bir hidâyet ve rahmettir.» (45 - Câsiye : 20)

هَٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ

«Bu Kur'ân insânlar için bir beyândır. Müttakîler için de bir hidâyet ve rahmettir.» (3 - Âl-i İmrân : 138)

Allahu Teâlâ'nın bu hitâbı ile bütün insânları kasdetmekle ayrı ayrı fertleri de kasdettiğine şübhe yoktur. Aralarında bir fark olmadığı için diğerleri gibi okuyan şahıs da maksuddur. Yâni Kur'ân-ı Kerîm bizzât kendisine hitâb etmektedir.

Allahu Teâlâ'nın :

وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَٰذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُم بِهِ وَمَن بَلَغَ ۚ

«Şu Kur'ân, sizi ve kime erişirse onları inzâr (sakındırmam) için bana vahyolundu.» (6 - En'am : 19)

âyet-i celilesinden maksadın bizzât kendisi olduğunu takdir etmelidir.

Muhammed İbn Kâ'b el-Kürzî diyor ki : «Kur'ân-ı Kerîm kime okunuyorsa, Allahu Teâlâ kendisiyle konuşuyor gibidir.» Bunu böyle kabûl eden kimse, Kur'ân-ı Kerîm'i efendisinden kölesine yazılmış bir mektup veyâ âmirden memuruna yazılmış bir emir gibi okur. Yâni yalnız düzgün okumağı bir vazife saymaz, belki ne emrettiğini, neler istediğini ve nelerden menettiğini anlamak için düşünerek okur ve mucibini yapar. Bunun için bâzı âlimler : «Şu Kur'ân Allah'ın emirlerini havi olarak Allah'tan bize gönderilmiş risâlelerdir. Namâzda okuduğumuz âyetleri düşünecek, tenha yerlerde üzerlerinde duracak, ibâdetlerimizle onları yerine getireceğiz» demişlerdir. Mâlik bin Dinar : «Ey Kur'ân okuyanlar! Kur'ân-ı Kerim kalblerinize neler ekmiştir? Bahar yağmurları yeryüzünü yeşillendirdiği gibi Kur'ân-ı Kerîm de kalbin yağmurudur onu canlandırır.» demiştir. Katâde de şöyle diyor: «Kur'ân-ı Kerîm'i okuyan, ya kâr ile kalkar veyâ zarar ile.» Nitekim âyet-i celilede şöyle buyurulmuştur :

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ۙ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا

«O, (Kur'ân) mü'minlere şifa ve rahmettir, zâlimlere hüsrandan, zarardan başka birşey arttırmaz.» (17 - İsrâ : 82)

8 — Teessür :

Yâni okuduğu âyetlerden kalbinin müteessir olması demektir. Hüzün, korku, ümit verici ve benzeri âyetleri okudukça farklı bir hâl almalı ve kalbinde bir vecd meydâna gelmelidir. Kur'ân'ı anlayışı nisbetinde korku hâli artar. Çünkü Kur'ân âyetlerinde tazyik galibdir. Rahmet ve mağfiret âyetlerini ancak okuyucunun zorlukla erişebileceği şartlara bağlı bulursun. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى

«Bununla beraber şübhesiz ki ben, tevbe ve îmân edenleri, iyi amel ve harekette bulunanları, sonra da doğru yolda ölünceye kadar sebat gösterenleri elbette çok mağfiret ediciyim.» (20 - Tâhâ : 82) buyurmuş ve mağfireti dört şarta bağlamıştır. Yine :

وَالْعَصْرِ، إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ، إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ

«Asra yemin olsun ki muhakkak insân ziyândadır. Ancak îmân edenler ile güzel hareket ve amellerde bulunanlar, bir de birbirine hakkı tavsiye ve sabrı tavsiye edenler böyle değillerdir.» (103 - El-Asr: 1, 2, 3)

buyurmakla hüsrandan kurtulmağı yine dört şarta bağlamıştır. İhtisar ettiği âyetlerde de bütün bunları içine alan tek bir kelime zikrederek :

إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

«Allah'ın rahmeti ihsân edenlere yakındır.» (7 - A'râf: 56)

buyurmuştur ki, bu âyetteki ihsâna bütün iyilikler dahildir. Kur'ân-ı tedebbu edenler, evvelinden sonuna kadar böyle olduğunu görürler. O hâlde bunu anlayanlara yakışan, korku ve haşyet içinde olmaktır. Bunun için Hasan-ı Basrî : «Kur'ân'a inanarak okuyanların hüznü artar, sevinci azalır, ağlaması çoğalır, gülmesi azalır, meşgalesi çoğalır, tembellik ve huzuru azalır.» buyurmuştur.

Vüheyb İbn Verd : «Bütün hadîs ve mev'izaları gözden geçirdik, hiçbiri düşünüp anlamak şartıyle okunan Kur'ân-ı Kerîm kadar kalbleri yumuşatıp hüznü celbedemez.» demiştir.

Kur'ân'dan müteessir olmak demek, okunan âyetlerin mânâsına göre okuyucunun bir hâl alması demektir. Meselâ veîd, korkutucu, veyâ şarta bağlı mağfiret âyetlerini okuduğu zamân, azâbından ve bu şartları yerine getiremiyeceğinden korkarak, âdeta helâk oluyormuş

gibi bir tavır takınmalı, ferahlık veren ve mağfiret va'deden âyetleri okuduğu zamân, sevincinden uçacakmış gibi bir vaziyet almalı, Allah'ın sıfâtları ve Esmâ-i hüsnâsı anıldığı zamân Azamet-i İlâhiye karşısında ta'zîm ile eğilmeli, Allahu Teâlâ hakkında muhal olan ve kâfirlerin (yahudi ve hıristiyanların) Allah'a evlâd ve zevce isnad eden âyetlerini okuduğu zamân, onların bu çirkin isnadlarından utanarak sesini kısmak sûretiyle içinden müteessir olmalıdır. Cenneti vasıflandıran âyetleri okuduğu zamân, içinden oraya bir arzu ve iştiyak uyanmalı, cehennem anlatıldığı zamân, onun korkusundan tüyleri ürpermelidir. Resûl-i Ekrem (Sallâllahu aleyhi ve sellem) İbn Mes'ûd hazretlerine: «Oku da dinleyelim» buyurduğu zamân, İbn Mes'ûd (R.A.): «Nisâ» sûresinin,

فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰؤُلَاءِ شَهِيدًا ه

«Her ümmetten bir şâhid, onların üzerine de seni şâhid olarak getirdiğimiz zamân nice olur?» (4 - Nisâ : 41)

âyetine geldiğim zamân, Resûl-i Ekrem'in gözlerinin yaş ile dolduğunu gördüm. Resûl-i Ekrem, «Şimdilik yeter» diye buyurdu. Çünkü o hâlin müşâhedesi kalbini istilâ etmiş ve tahammülü kalmamıştı» demiştir.

Allah'tan korkanlar arasında, veîd âyetleri okunduğu zamân, bayılıp düşenleri, hattâ ölenleri de olmuştur. Bu hâller, hatım sâhibini, Kur'ân'ı hikâye okur gibi okumaktan alıkor.

اِنّ۪ٓي اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبّ۪ي عَذَابَ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ه

«De ki, eğer ben Rabbime isyân edersem, O, büyük günün azâbından elbette korkarım.» (6 - En'âm : 15)
âyetini okuduğu hâlde, tüyleri ürpermeyen, korku içini sarmayan kimse Kur'ân'ı düşünerek değil, hikâye yolu ile (hikâye gibi) okumuştur.

عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَاِلَيْكَ اَنَبْنَا وَاِلَيْكَ الْمَص۪يرُ ه

«Ey Rabbimiz, ancak sana güvenip dayandık ve sana yöneldik, son dönüş de ancak sanadır.» (60 - Mümtehine : 4)

âyetini okuduğu zamân, Allah'a tevekkül etmiş ve O'na yönelmiş vaziyette değilse, bunu hikâye yolu ile okumuştur.

وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَا آذَيْتُمُونَا

«Sizin bize olan eziyetlerinize elbette sabrederiz.» (14 - İbrahım : 12)
âyetini okuduğu zamân, sabır veyâ sabra azimet iştiyakında olmalı ki, Kur'ân'ın zevkine erebilmeli. Şâyet böyle değil ve bunun üzerinde düşünmüyorsa Kur'ân'dan nasibi, ancak dilini hareket ettirmek olacaktır. Ayrıca şu âyetlerle de açıkça kendi kendini tel'in etmiş olur.

أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ

«İyi biliniz ki, Allah'ın lâneti zâlimler üzerinedir.» (11 - Hûd : 18)

كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ

«Yapmıyacağınızı söylemeniz, en şiddetli bir buğz ve adâvet olmak bakımından Allah indinde büyüktür.» (21 - Saff : 3)

وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ

«Onlar gaflet içerisindedirler. Bunu düşünmekten yüz çeviricilerdir.» (21 - Enbiyâ : 1)

فَأَعْرِضْ عَمَّنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

«Bizim zikrimize arka çeviren, dünyâ hayatından başkasını arzu etmeyen kimselerden yüz çevir.» (53 - Necm : 29)

وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

«Kim tevbe etmezse işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.» (49-Hücûrat : 11)

İşte bütün bu âyetleri okudukça sarahaten kendi kendini lânetlemiş olur. Aynı zamanda :

وَمِنْهُمْ اُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ اِلَّا اَمَانِيَّ

«Onların içinde ümmiler de vardır. Kitâbı bilmezler; ancak bildikleri ümniyyeler, yâni kuruntu ve boş sözlerdir.» (2 - Bakara : 78)

وَكَاَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ

«Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki, bunlardan yüz çevirici olarak ibret almazlar.» (12 - Yûsuf : 105)

âyetlerinin şumûlüne de girmiş olur. Zîra Kur'ân-ı Kerîm yer ve göklerdeki o âyetleri açıklamaktadır. Bu âyetleri okuduğu hâlde bundan nasib almayanlar bunlardan yüz çevirmiş sayılırlar. Bunun için denildi ki :

«Kur'ân ahlâkı ile vasıflanmıyan kimse, Kur'ân okuduğu zamân, Allahu Teâlâ : "Kendin benden i'râz etmiş iken sözüm ile ne uğraşıp duruyorsun? Eğer bana dönmiyeceksen, kelâmımı terket"» buyurur.

Âsi olduğu hâlde, Kur'ân-ı Kerîm'i tekrar tekrar okuyan kimse; zulüm ile memleketini harabeye çeviren kimsenin, adl ü salâh ile memleketinin kalkındırılmasını emreden hükümdarın mektubunu tekrar tekrar okumasına benzer. Yazılarındaki emirlere muhalefet ettiğine göre yazıyı okumasa belki o kadar istihza edilmez ve o nisbette gadaba müstahak olmazdı. Bunun için Yûsuf Bin Asbat : «Kur'ân okurken hükmüyle amel edemediğim için, gadabı mûcib âyetlere gelince korktuğum için onları bırakır, tesbih ve istiğfar ile meşgûl olurum.» demiştir. Allahü Teâlâ'nın :

فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ

«Onlar ise o sözü sırtlarının ardına attılar. Karşılarında az bir menfaati satın aldılar. Müşteri oldukları o şey ne kötüdür.» (3 - Âl-i İmrân : 187)

âyetiyle Kur'ân'ın hukmü ile amelden i'râz edenler murad edilmiştir. Bunun için Resûl-i Ekrem :

اِقْرَؤُا الْقُرْاٰنَ مَا ائْتَلَفَتْ عَلَيْهِ قُلُوبُكُمْ وَلاَنَتْ لَهُ جُلُودُكُمْ فَاِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَلَسْتُمْ تَقْرَؤُنَهُ ه

«Kalbleriniz O'na bağlandığı ve vücutlarınız O'nun emirlerine eğildiği müddetçe Kur'ân'ı okuyunuz. Kalbiniz ayrılır, aklınız başka tarafa giderse, okuyucu sayılmazsınız. Diğer rivâyette bu vaziyette okumayınız.» (885)

Nitekim Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyuruyor :

اَلَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهُ زَادَتْهُمْ اِيمَانًا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ه

«Onlar ki, Allah anıldığı zamân yürekleri titrer ve onlar üzerine âyetleri okunduğu vakit îmânlarını arttırır. Onlar ancak Rablerine güvenirler.» (8 - Enfâl : 2)

Yine Resûl-i Ekrem :

اِنَّ اَحْسَنَ النَّاسِ صَوْتًا بِالْقُرْاٰنِ الَّذِى اِذَا سَمِعْتَهُ يَقْرَأُ رَاَيْتَ اَنَّهُ يَخْشَى اللّٰهَ تَعَالٰى ه

«Kur'ân'ı en güzel sesle okuyan o kimsedir ki, okuduğunu duyduğu zamân, Allah'tan korktuğunu (simasında) müşâhede edersin.» (886) buyurdu.

Diğer bir hadîste şöyle buyuruluyor :

لاَيُسْمَعُ الْقُرْاٰنُ مِنْ اَحَدٍ اَشْهٰى مِنْهُ مِمَّنْ يَخْشَى اللّٰهَ عَزَّ وَ جَلَّ ه

«Kur'ân, en zevkli olarak Allah'tan korkan kimselerden dinlenir.» (887)

(885) Buhârî ile Müslim.
(886) İbn Mâce.
(887) Ebû Abdullah el - Hâkim.

Kur'ân, korkusunu kalbe yerleştirmek ve mûcibinde amel edilmek için okunur. Yoksa harfleri ile dili hareket ettirmekteki emeğin değeri yoktur. Nitekim Kurralardan bir tanesi şöyle anlatıyor: Bir defa hocamın huzurunda Kur'ân-ı Kerim'i hatmettim. İkinci bir defa yine hatmetmek için huzûruna vardığımda beni tekdir etti ve Kur'ân'ı benim üzerime amel ittihaz ettin, git Allahu Teâlâ'nın huzûrunda oku da bak, sana ne gibi emirler buyuruyor ve nelerden nehyediyor onları yap, dedi. Sahâbe-i Kirâm, bu hâl ve amellerle meşgûl olurlardı. Lâf ile zamân kaybetmezlerdi.

Resûl-i Ekrem'in irtihâlinde yirmi bin sahâbe mevcuttu (888) Bunlardan ancak altı tanesi Kur'ân'ı ezberlemişti ki bunların ikisi de ihtilâflıdır (889). Çoğu bir veyâ iki sûre ezberlerdi. Bakara ve En'âm sûrelerini ezberleyen ulemadan sayılırdı. Bir tanesi Kur'ân-ı Kerim'i öğrenmek için geldi. Ders:

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

«Zerre kadar iyilik işleyen, mükâfatını, zerre kadar fenâlık işleyen de cezâsını bulur.» (99 - Zilzâl: 7, 8)
âyetine geldiği zamân, yeter daha okumağa lüzum yok diyerek oradan ayrıldı. Resûl-i Ekrem: «Fakih olarak ayrılmıştır» buyurdu. Makbûl olan budur. Allahu Teâlâ'nın lûtfu ile okuduğu âyeti anlayıp kalbine tesir ederek mucibiyle amel etmektir. Yalnız dili tahrik etmenin faydası azdır.

وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى

«Kim benim zikrimden yüz çevirirse onun hakkı da dar bir geçimdir. Ve biz onu kıyâmet gününde kör olarak haşrederiz.» (20 - Tâhâ: 124)

كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى

(888) Bu rakam sadece Medine'de bulunanlar için olabilir. Zira Ebû Zaraa Râzî Resûlullah (S. A. V.) vefat ettiğinde yüz yirmi dört bin sahabisi vardı, diyor. Nitekim vedâ hutbesinin de yüz binden fazla sahabiye irad edildiği mâlûmdur.

(889) Burada kasdedilen ezberleme Kur'âna tam mânâsıyle vâkıf olarak ezberlemedir. Sahabe-i kiram arasında yüzlerce hâfızın mevcud olduğu siyerlerde yazılıdır.

«Öyledir. Sana âyetlerimiz geldi. Sen onları unuttun. İşte bugün de unutuluyorsun.» (20 - Tâhâ : 126)

âyetlerinden muradın dili ile okuduğu hâlde mucibiyle amel etmeyenler olması çok muhtemeldir.

Yâni Kur'ân'ı terkettin, tarafına bakmadın, hükumlerine aldırış etmedin, demektir. Zîra emirde kusur eden için, emri unuttu denir.

Kur'ân-ı Kerîm'i hakkıyle okumak demek dil, akıl ve kalbin müştereken okuması demektir. **Dil,** maharic-i hurûfuna riâyet ederek ağır ağır okur; **akıl,** mânâlarını düşünür; **kalb** ise, onun emir ve yasaklarından tesir alarak kendine çeki - düzen verir. Yâni lisan okur, akıl tercüme eder, kalb ders alır.

9 — Terakki :

Yâni Kur'ân-ı Kerîm'i kendi ağzından değil, Allahu Teâlâ'dan dinliyormuş gibi okumak.

Kur'ân-ı Kerîm'i okumanın dereceleri üçtür :

a — Kur'ân okuyan, kendisini Allahu Teâlâ'nın huzûrunda imiş ve Allahu Teâlâ onu dinliyormuş gibi farzederek okumalıdır. Şübhesiz bu vaziyetteki insân, yumuşak, mülâyim ve mütevâzi olur.

b — Bizzât Allahu Teâlâ'nın kendisini görerek lûtfiyle hitâb ettiğine, in'âm ve ihsâniyle kendisine münadatta bulunduğuna inanmaktır. Bu anlayış ile Kur'ân-ı Kerim'i okuyan kimse, hayâ ve ta'zîm ile Kur'ân'a eğilir ve onu anlamağa çalışır.

c — Kelâmda mütekellimi, kelimelerde ise mütekellimin sıfâtlarını müşâhede etmektir. Yâni konuşanın keyfiyetini sözlerinde müşâhede ile ahlâki vaziyetini sözlerinin mânâsından anlamaktır. Bu anlayış ile okuyanın nazarı, kendisine, okumasına veyâ in'âmın kendisine taallûk etmesine değil, doğrudan mütekellime, konuşana yönelmek âdeta O'nu görüyormuş gibi bütün gönlünü ve düşüncesini O'na bağlamaktır.

Bu üçüncü kısım mukarrebler, ikinci ashâb-ı yemîn, yâni sağcılardır; birincisi de mürid ve ârifler makamıdır. Bu üç mertebenin haricinde kalan Kur'ân okumalar gafiller makamıdır.

Cafer İbn Muhammed Sâdık (R.A.) : **«Vallahi Allahu Teâlâ kelâmında insânlara tecelli eder. Fakat onlar bunun farkında olmazlar.»** demekle bu en üstün dereceden haber vermiş oldu. Yine bu zât, bir namâzda baygınlık geçirmişti. Bunun sebebini kendisinden sorduklarında : «Bir âyet-i celîleyi kalbimde tekrarlayıp duruyordum, tam bu sırada onu mütekelliminden (yâni Allah'tan) duydum; O'nun kudretini müşâhedeye dayanamadım ve bayıldım» dedi. İşte bu mer-

tebede okuma zevki artar ve münacatın lezzeti çoğalır. Bunun için hakîmlerden biri şöyle diyor: «Önceleri Kur'ân-ı Kerîm'i okur fakat zevk alamazdım, tâ ki âdeta Resûl-i Ekrem ashâbına okuyor ve ben de ondan dinliyormuş gibi okumağa başlayınca zevk duymağa başladım. Sonra daha ileri makama yükselerek, âdeta Cebrâil Aleyhi's-selâm, Resûl-i Ekrem'e okuyormuş gibi okudum, daha çok zevkini aldım. Sonra daha üstün makama yükselerek âdeta kelâmda mütekellimi müşâhede edercesine okuduğumda artık bir an bile ayrılmak istemediğim en yüksek zevki duymağa başladım» demiştir. Hazret-i Osman ve Hüzeyfe (R.A.): «Eğer gönüller mânevî pisliklerden temiz olsaydılar, Kur'ân'ın zevkine doymazlardı» demişlerdir. Çünkü kelâmda mütekellimi müşâhede, ancak kalb temizliği ile mümkündür. Bunun için Sâbit-i Benânî: «Yirmi sene Kur'ân'a emek verdim, yirmi sene de ondan faydalandım, başkasıyle değil. Ancak kırâatte mütekellimi müşâhede ile Allahu Teâlâ'nın:

فَفِرُّوا إِلَى اللّٰهِ

«Allah'a iltica ediniz.» (51 - Zâriyât: 50)

وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللّٰهِ إِلٰهًا آخَرَ

«Allah'a ortak koşmayınız.» (51 - Zâriyât: 51.)
emirlerine uyulmuş olur.» demiştir.

Her şeyde O'nu (O'nun kudret ve azametini) müşâhede etmeyen, başkasını görmüştür. **Kul, Allah'tan başka neye iltifat ederse orada gizli bir şirk vardır.** Gerçek tevhid, her şeyde Allah'ın kudret ve azametini müşâhede etmektir.

10 — Teberri:

Yâni Azamet-i İlâhiyye karşısında kendi benlik ve varlığından geçmek ve kendisini hiçe saymaktır. Salihleri öven ve müjde veren âyetleri okuduğu zamân kendisini bu hükümde görmemeli. Belki bu müjdeleri, inanan salih kullara tanımalı ve kendisinin de onlardan olmasını Allah'tan dilemelidir.

Gadab âyetleri ile âsileri yeren âyetleri okuduğu zamân, kendisinin helâk olacağından korkmalı ve bu gibi vaad âyetlerinin muhatabının kendisi olduğunu kabûl etmelidir. Bunun için (Abdullah) İbn

Ömer: «Allah'ım! Zulmünden ve küfrümden sana istiğfar ederim.» derdi. Kendisine, hadi diyelim ki zulüm olabilir; küfür de ne demek? diye sorulunca:

إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ

«Muhakkak ki, insân mübalâğa ile nefsine zulüm edici ve küfran-ı nimet edicidir.» (14 - İbrâhim: 34)

âyetini okurdu.

Yûsuf bin Asbat'a, Kur'ân-ı Kerim'i okuduğun zamân nasıl duâ edersin? diye sormuşlar. Yûsuf bin Asbat: «Ne duâsı! Kusurlarıma yetmişbin kere istiğfar ederim.» demiştir. Kıraâtte kendisini kusurlu kabûl etmek, Allah'a yakınlığının sebeblerindendir. Zîra yakın iken kendisini uzak kabûl eden kimseye verilen korku sayesinde o yakınlık mertebesinden daha üstün mertebe verilir. Bunun aksine olarak uzakta iken kendisini yakın görenlerdeki emniyet kendilerini daha da uzaklara iter. Her ne zamân kendini beğenir ve hâlinden razı olursa helâk olur. Her ne zamân ki kendisini beğenmez ve Kur'ân okumasında Allahu Teâlâ'dan başka hicbir şeyi görmeyecek hâle yükselirse, melekût âleminin sırları kendisine açılır. Ebû Süleyman-i Dârânî akşam yemeğini İbn Sevban adındaki kardeşliğinde yemek üzere söz vermiş ve fakat gidememişti. Sabahleyin buluştuklarında kardeşliği:

— «Hani geleceğim diye söz vermiştin? Niye gelmedin?» diye kendisinden sorunca, Süleyman-ı Dârânî:

— «Ben bunu kimseye söylemezdim; fakat sana söz verip gelemediğim için vaziyeti açıklamak zorundayım. Şöyle ki: Yatsı namâzını kılmıştım, ölümün geleceği an belli olmadığı için, vitir namâzını kılayım da öyle gideyim dedim. Kunut duâsını okurken Cennet bahçelerinden yeşil bir bahçe gözümün önüne geldi. Gözler görmediği güzellikleri içine alan bu bahçeye hayran hayran bakarken sabahladım. İşte gelemeyişimin sebebi budur.» dedi.

Bu gibi keşifler, nefsinin arzû ve isteklerinden ayrılıp uzaklaştıktan ve nefsine iltifat etmedikten sonra hâsıl olur. Sonra bu keşifler, keşfolunan şeyin vaziyetine göre husûsiyet arzeder. Ümıd ve Rahmet âyetleri okuduğu ve ümidlendiği zamân, Cennetin sûreti kendisine temessül eder, âdeta Cenneti görmüş gibi olur. Azâb ve şiddet âyetlerini okuduğu zamân Cehennemi ve oradaki azâbları müşâhede eder. Zira Allahu Teâlâ'nın kelâmı, lâtif ve kolay, zor ve çetin anlaşı-

lan, ümid ve korku veren mânâları şâmildir. Çünkü âyetlerin bir kısmı ümid verici rahmet âyetleridir. Bir kısmı korkutucu azâb, intikam ve şiddet âyetleridir. Kelimeleri ve sıfâtları müşâhede nisbetinde kalb hâlden hâle intikal eder ve o hâle uygun ve ona yakın bir şekilde keşiflere mazhar olur. Zira okuyan, okuduğu şeyle hâllenir. Aksi muhaldir. Okunan Kur'ân'da, razı olanın kelâmı, gadablı olanın kelâmı, in'âm edenin kelâmı, intikam alanın kelâmı, Cebbâr ve Kibriyâ sahibinin kelâmı, mühlet verip ihmal etmeyen şefkat ve merhamet sâhibinin kelâmı vardır.

DÖRDÜNCÜ BÂB

KUR'ÂNI ANLAMAK VE NAKLE MÜRACAAT ETMEDEN KENDİ ANLAYIŞINA GÖRE TEFSİR ETMEK BEYÂNINDADIR.

Şâyet «Yukarıdaki bahiste temizlenmiş kalb sâhiplerine Kur'ân'ın mânâları keşfolabileceği ve bu gibilere Kur'ân'ın esrârının çözüleceği üzerinde ehemmiyetle durulmuştur; bu nasıl oluyor?» diye sorar ve Resûl-i Ekrem :

مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ هـ

«Kur'ân'ı reyi ile tefsir eden cehennemdeki yerine hazırlansın.» (890)

buyurmuş ve zâhir müfessirleri (Ebû Abdurrâhman-ı Kâşânî gibi) buna dayanarak tasavvufa mensub bâzı müfessirlerin, İbn Abbas ve diğer müfessirlerden nakledilenlerin hilâfına olarak, Kur'ândaki bâzı kelimeleri tevil etmelerine hücum etmiş ve bunu küfür saymışlardır. Eğer zâhir müfessirlerinin dedikleri doğru ise Kur'ân'ı anlamanın, yapılmış tefsirini ezberlemekten başka ne kıymeti var? Yok eğer bunların söyledikleri yanlış ise daha Resûl-i Ekrem'in, **«Kur'ân'ı reyi ile tefsir eden, cehennemdeki yerine hazırlansın.»** buyurmasının ne mânâsı kalır? dersen :

Bilmiş ol ki, Kur'ân-ı Kerîm'in zâhir müfessirlerinin yaptığı tercemeden başka mânâsı yok diyen, kendi anlayış ve kabiliyetine tercüman oluyor; (çünkü o ancak müfessirlerin dediğini anlayabiliyor). Binâenaleyh kendi anlayışını açıklaması bakımından isabet ediyorsa da, herkesi kendi seviyesine indirmesinde ve herkese kendi zaviyesinden bakarak hüküm vermek sûretiyle de aldanıyor.

---

(890) Tirmizî, İbn Abbas'dan. Bakınız shf : 98.

Hakikat şudur ki, anlayanlar için Kur'ân-ı Kerîm'in mânâları geniş ve şumûllüdür. Hadîsler ve haberler bunu vâzıhan ifâde etmektedirler. Nitekim Hazret-i Ali (Kerremallahu vechehu) : «Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'den anlayış kabiliyetini kime bahşederse, onlar, müstesnâdır» demiştir. Eğer nakledilen tefsir ve tercumeden başka mânâ olmasaydı bu sözün ne mânâsı kalırdı. Resûl-i Ekrem (Sallâllahu Aleyhi ve sellem) hadis-i şerîfinde :

إِنَّ لِلْقُرْآنِ ظَهْرًا وَبَطْنًا وَحَدًّا وَمَطْلَعًا هـ

Kur'ân'ın zâhiri, bâtını, had'di ahkâmı, gâyesi ve matlaı va'di ve ve'idi vardır.» (891) buyurmuştur.

Bu hadîs tefsir âlimlerinden olan İbn Mes'ûd'dan da mevkuf olarak rivâyet edilmiştir. Daha zâhirin, bâtının, haddin ve matlâın ne mânâsı kalır?

Hazret-i Ali'nin (Kerremallahu vechehu) de : **«İsteseydim yalnız Fâtiha sûresinin tefsirinden yetmiş deve yükü kitâb yazardım.»** buyurmasının mânâsı ne olabilirdi? Çünkü Kur'ân'ın zâhir mânâsı kısadır. Yine Ebû'd-Derdâ: **«Kur'ân'da birçok tevcihler olduğunu kabûl etmeyen fakih olamaz.»** demiştir. Bâzı âlimler her âyetin altmışbin mânâsı olduğunu, açıklanmayan mânâların daha çok olduğunu, diğerleri daha ileri giderek Kur'ân, yetmiş yedi bin iki yüz ilmi ihtiva eder. Zira her kelimesi bir ilimdir. Sonra bu da dört misline yükselir; çünkü her kelimenin zâhiri, bâtını, haddi ve matlâı vardır. Resûl-i Ekrem'in, «Besmele» yi yirmi defa tekrarlaması bâtınî mânâsını düşünmek içindir, yoksa zâhirî mânâsı için onu o kadar tekrara lüzum yoktu. İbn Mes'ûd (R.A.) : «Geçmiş ve geleceklerin ilimlerini murad eden, Kur'ân üzerinde incelemesine devam etsin» buyurmuştur. Bunun yalnız zâhirî mânâsı ile mümkün olamıyacağı âşikârdır.

Hülâsa : Bütün ilimler, azîz ve celîl olan Allahu Teâlâ'nın ef'al ve sıfâtına dahildir. Kur'ân-ı Kerîm'de onun zât, sıfât ve ef'alinin şerhi vardır. Nihayeti olmayan bu ilimlerin hepsine Kur'ân-ı Kerîm'de işâret vardır. Yalnız zâhirî tefsir kâfi değil, bunları tafsilâtıyle derinliğine inceleyebilmek, Kur'ân'ı anlamağa bağlıdır.

Hattâ insânların ihtilâfa düştüğü, akıl sâhiplerinin şaşırdığı nazariyât ve ma'kulâta da Kur'ân-ı Kerîm'de işâret ve delâletler vardır. Buna yalnız zâhirî tefsir ve tercüme nasıl kifayet eder? Bunları bulmak, ancak Kur'ân-ı Kerîm'in hakikatini anlayabilenlere mahsustur. Bunun için Resûl-i Ekrem (Sallâllahu Aleyhi ve sellem) :

(891) İbn Hibban, İbn Mes'ûd'dan. Bakınız shf : 251.

اِقْرَأُوا الْقُرْاٰنَ وَالْتَمِسُوا غَرَائِبَهُ هـ

«Kur'ân'ı okuyun ve ince mânâlarını araştırın.» (892) buyurmuştur.

Hazret-i Ali'nin rivâyet ettiği hadiste, Hazret-i Peygamber :

وَالَّذِى بَعَثَنِى بِالْحَقِّ نَبِيًّا لَتَفْتَرِقَنَّ أُمَّتِى عَنْ أَصْلِ دِينِهَا وَجَمَاعَتِهَا عَلَى
اثْنَتَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً كُلُّهَا ضَلَالَةٌ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ فَإِذَا كَانَ
ذٰلِكَ فَعَلَيْكُمْ بِكِتَابِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ فَإِنَّ فِيهِ نَبَأَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ وَ
نَبَأَ مَا يَأْتِى بَعْدَكُمْ وَحُكْمَ مَا بَيْنَكُمْ مَنْ خَالَفَهُ مِنَ الْجَبَابِرَةِ قَصَمَهُ اللّٰهُ
عَزَّ وَجَلَّ وَمَنِ ابْتَغَى الْعِلْمَ فِى غَيْرِهِ أَضَلَّهُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ، وَهُوَ حَبْلُ
الْمَتِينُ، وَنُورُهُ الْمُبِينُ وَشِفَاؤُهُ النَّافِعُ، عِصْمَةٌ لِمَنْ تَمَسَّكَ
بِهِ وَنَجَاةٌ لِمَنِ اتَّبَعَهُ، لَا يَعْوَجُّ فَيُقَوَّمُ وَلَا يَزِيغُ فَيَسْتَقِيمُ
وَلَا تَنْقَضِى عَجَائِبُهُ وَلَا يُخْلِقُهُ كَثْرَةُ التَّرْدِيدِ. هـ هـ

«Beni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, benim ümmetim mensub oldukları asıl din ve cemaatten ayrılarak yetmiş iki fırkaya bölünecektir. Bunların hepsi sapık ve insânları cehenneme dâvet ile sapıtacaklardır. Bu zamâna tesadüf ederseniz, azîz ve celîl olan Allahu Teâlâ'nın Kitâbına sarılın. Zîra sizden evvelkilerin haberi, sizden sonra geleceklerin haberi ve aranızda ne şekil hükmedeceğiniz orada mevcuttur. Ona muhalefet eden zâlimlerin belini, azîz ve celîl olan Allah kırar. (Onu bırakıp da) ilmi başka taraflarda arayanları Allah sapıtır. O Allahın sağlam ipi, açık nûru ve (insânlar için) nâfi olan şifasıdır. Ona sarılanlar için koruyucu ve ona uyanlar

(892) İbn Ebi Şeybe.

için kurtarıcıdır. Şaşmaz ki düzeltilsin, eğrilmez ki doğrultulsun, incelikleri ve fevkalâdelikleri tükenmez, tekrar tekrar okumak onu eskitmez.» (893) buyurmuştur.

Huzeyfe hadîsinde ise şöyle naklediliyor: Bu gibi ayrılıkların vukubulacağını Resûl-i Ekrem kendisine haber verdiği zamân «O zamâna yetişirsem ne yapayım yâ Resûlallah!» diye sorunca, Resûl-i Ekrem Efendimiz:

«Allah'ın kitâbını öğren ve onun hükmiyle amel et. Çıkar yol odur.» buyurmuştur.

Huzeyfe: «Bu suali Resûl-i Ekrem'e üç kerre sordum. Her defasında: **«Allah'ın kitâbını oku ve onunla amel et, kurtuluş oradadır.»** buyurdu.» dedi.

Hazret-i Ali (Kerremallahu vechehu): «Kur'ân-ı Kerîm'i anlayanlar, ondan çok ilimler meydâna çıkarırlar.» buyurmuştur. Bu ifâdesiyle Kur'ân-ı Kerîm'in bütün ilimlere işaret ettiğini anlatmak istemiştir. İbn Abbas (R.A.) «Allahu Teâlâ:

فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا

«Onu biz Süleyman'a anlattık, her ikisine de hüküm ve ilim verdik.» (21 - Enbiyâ: 79)

âyetinde müşterek olarak her ikisine de verdiğinde, hüküm ve ilim demiştir. Süleyman Aleyhi's-selâma hususî olarak verdiği zekâya da fehim ve idrâk ismini vermiştir. Aynı zamânda bu anlayışı, hüküm ve ilim üzerine takdim etmiştir.» buyurdu.

Bütün bu anlattıklarımız, erbabı için Kur'ân'ın mânâlarını anlamakta büyük vüs'at ve genişlik olduğunu ve yalnız zâhirî tefsirin buna kifayet edemeyeceğine delâlet etmektedir.

Resûl-i Ekrem'in Kur'ân'ı kendi rey ve görüşüne göre tefsirden menetmesi, Ebû Bekr'in: «Kur'ân'ı kendi reyim ile tefsire kalkıştığım zamân, beni hangi yer taşır ve hangi semâ gölgeler?» buyurması ve Kur'ân'ı kendi re'yi ile tefsirden men'eden diğer rivâyetlere gelince, bunlar iki cihetten düşünülebilir:

---

(893) İbn Mâce, Tirmizî.

Birincisi, tamamen menkul ve mesmû ile yetinerek kendi anlayışına göre Kur'ân'dan hüküm çıkarmağı terketmektir.

İkincisi ise, başka bir mânâ murad olmaktır. Birinci mânânın, murad olması, yâni Kur'ân'ın mânâsına yalnız Resûlullahtan duyulan ile kifayet edilerek Kur'ân'ı kimsenin tefsir etmemesi birkaç cihetten kat'î olarak bâtıldır :

1 — Buna göre Kur'ân-ı Kerîm'in bütün mânâsının Resûl-i Ekrem'den duyulması ve ona istinad etmesi lâzımdır. Halbuki Resûl-i Ekrem'den Kur'ân'ın bâzı âyetlerinin tefsiri duyulmuş, bâzıları da duyulmamıştır. O hâlde İbn Abbas ve İbn Mes'ûd'un tefsirlerinin de kabûl olunmaması icâb eder. Çünkü onlar da çoklarını Resûlullahtan duymamış ve kendi anlayışlarına göre tefsir etmişlerdir. Diğer Sahâbede de hüküm aynıdır.

2 — Sahâbe ve müfessirler bâzı âyetlerin tefsirinde cem'i mümkün olmayacak şekilde ihtilâfa düştüler ve muhtelif fikirler ortaya attılar. Bunların hepsini Resûlullahın fem-i saâdetlerinden duymak muhaldir. Şâyet yalnız bir tanesi duyulmuşsa diğerlerinin reddi lâzımdır. (Halbuki hiçbiri reddedilmemiştir). Anlaşıldı ki, herkes, kendi cehd ve gayreti ve kabiliyetine göre Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirine çalışmıştır. Hattâ sûrelerin başlarındaki hurûf-i mukatta'aya (nun, kaf, sad, elif, lâm, mim) telifi mümkün olmayacak şekilde ayrı ayrı yedi mânâ vermişlerdir. «Elif-lâm-râ»nın tefsirinde telifi mümkün olmayacak şekilde «er-rahman» harflerindendir, ayrıca «elif» Allah, «lâm» Rahman, «lâtif» Er-rahim remzidir diyenler oldu. Daha başka sûretlerde tevillerde bulunanlar olmuştur. Böyle telifi mümkün olmayan tefsirler, Resûl-i Ekrem'den nasıl duyulmuş olabilir?

3 — Resûl-i Ekrem, İbn Abbas için :

اَللّٰهُمَّ فَقِّهْهُ فِى الدِّينِ وَ عَلِّمْهُ التَّأْوِيلَ ـه

«Allah'ım, bunu dinde fakîh, anlayışlı kıl ve (Kur'ân'ın) tevilini kendisine öğret.» (894)

diye duâ etmiştir. Eğer tevil de tenzil gibi, yâni mânâ da Kur'ân gibi Resûl-i Ekrem'den duyulmuş ve öylece ezberlenmiş olsaydı, bu duânın ne kıymeti kalırdı ?

---

(894) Tecrid - i Sarih Tercemesi C. 1, Sahife : 79 ve 134. Ayrıca bu kitabın 98. sahifesine bakın.

4 — Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de:

لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ

«Onu, onlardan istinbat edenler bilirlerdi.» (4 - Nisâ: 83) buyurmakla, ilim sâhipleri için, istinbatı, hüküm ve mânâ çıkarmağı isbat etmiştir. İstinbatın, duyduklarından başka kendi istihracı olduğu malûmdur.

Kur'ân'ın anlaşılmasında anlattığımız bu delîller, o hayali çürütmüş olduğundan, te'vîlde simâ' yâni nakil yolu ile duyulmuş olmasının şart olması bâtıl olmuş ve herkesin akıl, kabiliyet ve anlayışına göre (İslâmın esâsına muhalif olmaması kayd u şartıyle) Kur'ân'dan mânâ çıkarması caiz görülmüştür.

KUR'ÂN'I KENDİ REY'İ İLE TEFSİRDEN MEN'ETMEK

Re'yile tefsiri men'eden hadîse gelince; iki tevcihi vardır:

1 - Adamın bir maksad ve bir gayesi var, gönlü de ona meyl ediyor. Eğer gönlünün bu meyli olmasa Kur'ân-ı Kerîm'de böyle bir mânâ hatırına bile gelmezdi. İşte bu arzûsunu yerleştirmek için keyfine göre Kur'ân'ı tefsire kalkışanlar hakkındadır. Bu gibi tefsir bâzan ilim ile olur, bid'atçilerin kendi fasid garazlarına Kur'ân âyetlerinden delîl çekmeğe kalkışmaları gibi. Bunlar Kur'ân âyetinin bu mânâda olmadığını bildikleri hâlde hasma galebe çalmak için böyle yaparlar. Bâzan da cehalet ile bilmeyerek olur. Âyet-i celîlenin birkaç mânâya ihtimali olduğu zamân, kendi arzûsuna uygun geleni tercih eder ve onu kabûl eder. Bu sûretle Kur'ân'ı rey'i ile tefsir etmiş olur. Çünkü bu mânâyı tercih ettiren kendi arzû ve isteğidir. Eğer arzûsu böyle olmasa, bu mânâyı tercih etmezdi. Bâzan, kişinin sahih bir maksadı olur, buna Kur'ân'dan delil aramağa çalışır, mânâ ve muradın o olmadığını bildiği hâlde onu dâvasına delil tutar. Bu, insânları gece ibâdetine, duâ ve istiğfara dâvet eden kimsenin, Resûl-i Ekrem'in:

تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السَّحُورِ بَرَكَةً

«Gece kalkın zira sahûrda yâni gece yemeğinde bereket vardır.» (895)

hadisi ile dâvasına delîl çekmeğe kalkışan gibidir. Tesahhurdan mak-

(895) Buhârî ile Müslim, Enes'den. Bakınız shf: 97. Ayrıca Tecrid-i Sarih Tercemesi C. 6. shf: 269.

sadın oruçluyu alâkadar eden gece yemeği olduğunu bildiği hâlde ona zikir mânâsı vermesi gibidir.

Yine nefis mücahedesine dâvet eden kimsenin :

اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى

«Fir'avn'a git. Zîra o, hakikaten azmıştır.» (20 - Tâhâ : 24) âyet-i celilesiyle dâvasına delil çekmesine benzer. Fir'avn'dan maksadın nefis olduğunu iddia eder. Sözünü yaldızlayıp süslemekle ve söylenene nazarı celbetmekle dinleyicilerin hevesini arttırmak için sahîh maksadları uğrunda bâzı vâizler böyle yaparlar. Fakat bu tevıller memnûdur. Çünkü bâzı Bâtınîler çürük olan maksadlarını terviç ile insânları bâtıl olan mezheblerine çekmek için, murad olunan mânânın, o olmadığını kat'î olarak bildikleri hâlde bâzı âyetleri kendi keyiflerine göre tevile kalkışırlar. Halbuki âyet-i celile Mûsâ Aleyhi's-selâm ile Mısır Fir'avn'ları arasında geçen bir hakikati, tarihi bir hâdiseyi ifâde etmektedir. İşte bu anlattıklarım, Kur'ân'ı rey ile tefsirden men'etmenin sebeblerindendir. Buradaki «Rey» den murad, sahîh içtihada dayanmayan ve nefsine uygun olan fâsid reydir. «Rey» kelimesi, sahîh ve fâside şâmil olduğu gibı, bâzan arzûsuna uygun olan şeye de rey denir.

2 — Kur'ân'ın incelikleri ile alâkalı Resûlullahtan işitilen nakil ve rivâyete vâkıf olmadan, oradaki mübhem ve değişik lâfızları, ihtisar, hazf, izmar, takdim ve tehirleri bilmeden yalnız Arap lûgatına vâkıf olmakla kendiliğinden Kur'ân tefsirine kalkışan kimseler murâddır. Zâhirî tefsirini bilmeden yalnız Arap lisanına vâkıf olmakla Kur'ân tefsirine kalkışanlar elbette yanılırlar ve Kur'ân'ı rey'i ile tefsir edenler meyânına girerler. Zâhir tefsirde hatadan korunmak için ilk lâzım olan nakil ve simâ'dır. Nakil ve simâ'dan sonra ancak istinbat ve anlayış genişleyebilir.

Ancak, simâ' [duymak] yolu ile bilinecek olan garâib-i Kur'âniye pek çoktur. Bunların bir kısmına burada işâret edelim ki diğerleri de buna kıyas edilsin ve evvelâ tefsirin zâhirini ezberlemeği ihmâlin caiz olmadığı, sonra da ahkâm-ı zâhiresini bilmeden bâtınî mânâsını bilmeğe imkân olmadığı anlaşılsın. Zâhirî tefsirini iyice bilmeden Kur'ân'ın esrârını anladığını iddia eden; içeri girmeden evin ortasına girdiğini iddia edene, yahut Türkçeden bir kelime bilmediği hâlde, Türklerin sözlerini anlıyorum diye iddia edene benzer. Çünkü, Kur'ân'ı anlayabilmek için zâhirî tefsir, herhangi bir dili anlayabilmek için lâzım olan lûgatı öğrenmek gibidir.

MÜFESSIR İÇİN BİLİNMESİ ZARURİ OLAN ŞEYLER

Bir müfessirin simâ' (işitmek) yolu ile bilmesi elzem olan pek çok fenler vardır. Bunlardan birisi hazf ve izmâr yolu ile yapılan i'caz ve kısaltmadır.

Allahu Teâlâ'nın :

وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا

«Ve Semûd (kavmine) nâkayı (açık bir) alâmet olarak verdik, onun sebebiyle (nefislerine) zulüm ettiler.» (17 - İsrâ : 59)
âyet-i celîlesinde olduğu gibi. Metinde görüldüğü şekilde âyetin mânâsı: «Biz Semûd'a, görür olduğu hâlde bir nâka (dişi deve) verdik, onun sebebiyle zulüm ettiler» şeklindedir. Bunu olduğu gibi gören ve burada «âyeten» kaydının mahzûf ve «enfüsihim» kelimesinin de muzmar olduğunu bilemeyenler, devenin kör olmayıp görür olduğunu zanneder ve kendilerine mi, başkalarına mı zulüm ettiklerini anlayamazlar.

Yine Allahu Teâlâ'nın :

وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ

«Ve küfürleri sebebiyle kalblerine buzağı sevgisi karışmıştı.» (2- Bakara : 93)
âyetinde «el - hübb = sevgi» kelimesi mahzûftur. (Hazfedilmiştir.)

Yine :

إِذًا لَأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ

«Eğer onlara meyyal isen sana hayattakilerin (azâbının) iki misli ve ölülerin (azâbının) iki katını tattırırdık.» (17 - İsrâ : 75)
âyetinde «azâb» kelimesi hazfedilmiş, «ihyâ» ve «mevtâ» yerine de «hayât» ve «mevt» denilmiştir. İbarenin takdiri şöyledir :

ضِعْفَ عَذَابِ الْاَحْيَاءِ وَضِعْفَ عَذَابِ الْمَوْتَى

Bütün bunlar fasih lûgatlarda câizdir. Yine bunun gibi şu âyeti görelim :

وَاسْئَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِى كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِى اَقْبَلْنَا فِيهَا ﴾

«Bulunduğumuz köy (halkından) ve bizim kafile (halkından) sor.» (12 - Yûsuf : 82)

Burada da mahzûf vardır. O da **«el-karye»** ile **«el-'iyr»** den evvel gelen **«ehl»** kelimesidir. Takdiri şöyledir :

« اَىْ اَهْلَ الْقَرْيَةِ وَاَهْلَ الْعِيرِ »

ثَقُلَتْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ﴾

«Kıyâmetin kopacağı yer ve gök halkına gizlendi.» (7 - A'râf: 187) Âyet-i celîlesinin görünüşteki mânâsı «yerde ve gökte ağır oldu» şeklindedir. Bir şey gizlendiği zaman ağır olur bunun için **«hufiyet»** yerine **«sakulet»** buyurulmuş, **«alâ»** yerinde **«fî»** kullanılmış ve **«Ehl»** kelimesi de hazfedilmiştir. Takdir şöyledir :

خَفِيَتْ عَلَى اَهْلِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ﴾

Yine :

وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ اَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴾

«Ve Kur'ân'dan nasibinize şükrünüz, Allahu Teâlâ'dan olduğunu tekzibe mi kalkışırsınız.» (56 - Vâkı'a : 82)

Burada da «şükr» kelimesi mahzûftur. **«Şükre rızkıküm»** takdirindedir.

Yine :

اٰتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلٰى رُسُلِكَ ﴾

«Resûllerin (dilinde) bize va'dettiğini bize ver.» (3 - Âl-i İmrân : 194)

âyetinde de «elsine» kelimesi mahzûftur.

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ

«Muhakkak biz onu (Kur'ân'ı) kadir gecesinde indirdik.» (97 - Kadr : 1)

Burada da, ismi geçmediği hâlde işâret zamiri ile Kur'ân'ı murad etmiştir. Yine :

حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ

«Perde ile örtülünceye kadar.» (38 - Saad : 32)

Burada da ismi geçmediği hâlde işâret zamiri ile güneşi murad etmiştir.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى

«Onlar ki, Allah'tan başka tanrılar edindiler, biz bunlara, şefaatleri ile bizi Allahu Teâlâ'ya yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz derler.» (39 - Zümer : 3)

Burada da «derler» mânâsına olan «yekûlûne» mahzûftur.

فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ
فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ

«Bu kavme ne oldu ki Kur'ân'ı anlamağa yaklaşmazlar. Haseneden sana ne isâbet ederse Allah'dandır. Seyyi'e, kötülük ve felâketten her ne gelirse sendendir.» (4 - Nisâ : 78)

Buradaki **«lâyekâddûne yafkahûne»** **«lâ yafkahûne** = anlamazlar» takdirinde olduğu gibi **«mâesâbeke»** nin baş tarafında **«kavl»** kelimesi mahzûftur. **«Yakûlûne mâ esâbeke»** derler ki «sana isâbet

eder...» takdirindedir. Böyle bir «derler» kelimesi mukadder olmasaydı.

قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ

«De ki hepsi (iyiyi ve kötüyü yaratmak) Allah'tandır.»

kavl-i kerimi ile münâkaza hâlinde olurdu. Bundan, Mu'tezili olan Kaderiyyenin (896) mezhebi hatırına gelir.

Çünkü onlar bu inceliğe vâkıf olamadıklarından «mâ esâbeke» yi ibtidaî kelâm kabûl etmişlerdir. Menkul-i mukalleb, değiştirilip başka şekle konan da yine bu hükümdedir. Allahu Teâlâ'nın buyurduğu:

وَطُورِ سِينِينَ

âyetinde (95 - Tîn: 2) «sinin» kelimesi «Sînâ» nın maklûbudur. Yine

سَلَامٌ عَلَى إِلْ يَاسِينَ

«İlyasa selâm olsun.» (37 - Saffât : 130)
âyetinde «il-yâsin» den murad İlyâs Aleyhi's-selâmdır. Bâzıları da, İbn Mes'ûd'un mushafında «ve idrâsin...» yazılı olduğuna göre, İdris Aleyhi's-selâm olduğunu söylemişlerdir. Kelâmı birbirinden ayırmak, izah ve te'kid için araya giren tekrar da bundandır. Allahu Teâlâ'nın :

وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ

«Allah'tan başkasına tapanlar dahi (hakikatte) **Allah'a kattıkları ortaklara tâbi olmuyorlar. Onlar** (kuru) **zandan başkasına uymuyorlar.»** (10 - Yûnus : 66)

âyetinde «in yettebiûne» mükerrerdir.

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ

(896) Bunlar sapık mezheblerdir.

«Sâlih kavminden (îmân etmeyen) kibirliler, aynı kavimden zayıf sandıkları, îmân edenlere şöyle dediler:» (7 - A'râf : 75)

Burada da takdir şöyledir :
Te'kid için tekrar vardır.
Takdim ve tehir de bu hükümdendir.

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى

«Eğer bu ümmete azâb, ecel-i müsemmâ olan kıyâmete kadar durdurulmasa, geçmişlere olduğu gibi bunlara da dünyâda azâb lâzım olurdu.» (20 - Tâhâ : 129)

Bunun takdiri şöyledir :

Metinde görüldüğü gibi takdim ,tehir yapılmıştır.

لَوْلَا الْكَلِمَةُ وَأَجَلٌ مُسَمًّى لَكَانَ لِزَامًا

Yine bunun gibi

يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا

«Onu iyi bilir gibi senden sorarlar.» (7 - A'râf : 187)

Takdiri şudur :

يَسْأَلُونَكَ عَنْهَا كَأَنَّكَ حَفِيٌّ بِهَا

Yine :

لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ

«Onlar için Rabbileri indinde dereceler vardır, mağfiret ve bol rızıklar vardır. Rabbim seni beytinden çıkardığı gibi.» (8 - Enfâl : 4)

Burada **«kemâ ahreceke»** kelâmın sılasından değildir. Belki bundan evvel olan;

قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ

âyetine râcidir. Arada takvâ ile emreden ve benzeri diğer âyetler «Cümle-i muteriza» olarak gelmişlerdir.

Yine Allahu Teâlâ'nın :

حَتّٰى تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَحْدَهُ اِلَّا قَوْلَ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ

«Tâ ki yalnız Allah'a îmân edinceye kadar. Ancak İbrâhim babasına olan sözü.» (60 - Mümtehine : 4)

Buradaki **«illâ kavle İbrâhime»** kelâmı da daha arkadaki **«lekad kâne leküm üsvetün hasenetün...»** ün sılasıdır. Yâni **«vellezine ma'ahu illâ kavle İbrâhime»** takdirindedir. Yine araya cümle-i muteriza girmiştir.

Mübhem de bundadır. Mübhem demek, müşterek mânâlara gelen kelime veyâ harf demektir. **«Şey»**, **«Karin»**, **«Ümmet»**, **«Ruh»** ve benzerleri kelimeler gibi.

«Şey» kelimesine misâller :

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ

«Allahu Teâlâ bir şeye kadir olmıyan köle ile darbımesel etti.» (16 - Nahl : 75)

Buradaki mübhem olan **«şey»** kelimesinden murad, nafakadır.

Yine :

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ اَحَدُهُمَا اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ

«Allahu Teâlâ iki kişi ile de darbımesel etti. Birisi dilsiz ve sağır olup bir şeye gücü yetmez.» (16 - Nahl : 76)

Buradaki **«şey»** kelimesinden murad, istikamet ve adâletle emirdir. Yine :

فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ ﴾

«Bana tâbi olursan artık bana bir şeyden sorma.» (18 - Kehf : 70)

Buradaki «şey» kelimesinden murad, rububiyyet sıfâtlarından olan ve Allahu Teâlâ'nın Hızır Aleyhi's-selâma öğrettiği ilm-i ledünnidir. Ârifin, onu açıklama zamânı gelinceye kadar ondan sorması doğru olmaz.

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴾

«Yoksa onlar bir şeysiz mi yaratıldılar? Yoksa yaratıcıları kendileri midir?» (52 - Tûr : 35)

Buradaki «şey» kelimesinden murad da «Hâlık» tir. Bundan, «şey» ancak «şey» den yaratılabilir diye de tevehhüm olunabilir.

«KARÎN» (yakından) kelimesine misâller :

وَقَالَ قَرِينُهُ هَٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ ، أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ ﴾

«Yanındaki melek: "İşte bu yanındaki hâzırdır" der.» (50 - Kâf : 23)

Buradaki «karîn» den murad, kendisine müvekkel olan melektir.

قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْغَيْتُهُ وَلَٰكِنْ كَانَ ﴾

«Yanındaki şeytân, Rabbimiz ben onu azdırmadım, fakat (zâten) kendisi derin bir sapıklıkta idi.» (50 - Kâf : 27)

Buradaki «karîn» den murad da şeytândır.

«ÜMMET» kelimesi'ne gelince: Bu da sekiz mânâda kullanılır:

1 — Cemâat mânâsında :

وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ ﴾

«Kuyunun başında bir cemâat buldu ki mallarını suluyorlardı.» (28 - Kasas : 23)

2 — Peygamberin etbâi mânâsında: «Biz Muhammed Aleyhi's-selâmın ümmetiyiz» dediğimiz gibi.

3 — Bütün iyilikleri mündemiç örnek bir insân mânâsına :

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ

«Hakikaten İbrâhim (başlı başına) bir ümmetti. Allah'a itâatkârdı.» (16 - Nahl : 120)

4 — Din mânâsında olur. Misâl :

إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ

«Biz atalarımızı bir ümmet (din) üzerinde bulduk.» (43 - Zuhruf: 22)

5 — Müddet ve zamân mânâsında olur :

﴿إِلَى أُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ﴾

«Sayılı bir ümmete (müddete) kadar.» (11 - Hûd : 8)

﴿وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ﴾

«Bir ümmetten (müddetten) sonra hatırladı da dedi ki.» (12 - Yûsuf : 45)

6 — Kıyâmet ve boy mânâsında. Araplar şöyle derler :

«فلان حسن الامة»

«Falancanın boyu güzeldir.»

7 — Münferit dine sâhib mânâsına gelir. Nitekim hadiste şöyle gelmiştir:

يُبْعَثُ زَيْدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ أُمَّةً وَحْدَهُ

«Zeyd İbn Amr İbn Nüfeyl, tek başına bir dine sâhib olarak haşrolacaktır.»

8 — Anne mânâsında olur. Araplar arasında :

« هٰذِهِ أُمَّةُ زَيْدٍ »

«Bu kadın Zeyd'in annesidir» denildiği gibi.

Bir çok mânâlara gelen kelimelerden birisi de **«Ruh»** kelimesidir. Kur'ân-ı Kerîm'de bir çok mânâlarda kullanılmıştır. Fakat uzatmamak için misâl vermiyoruz. (Emir, Kur'ân, Melek, Cebrâil ve insân ruhu gibi bir çok mânâlarda kullanılmıştır. Bunun gibi **«hûden»** kelimesi de 17 mânâda kullanılmıştır.)

Mübhemlik kelimede olduğu gibi harflerde de olur :

فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا

«Ve tozu dumana katanlara, hep birden düşman topluluğunun içine daldıranlara ki.» (100 - Âdiyât : 4, 5)

Birinci «bihi» deki «Ha» «Hâfirat» ve «Müriyat» tan, düşmana saldırırken göğüslerinden harıltı ve taşlara değen nallarından ateş çıkaran hayvânlardan kinaye edilmiştir. İkinci «bihi» deki «Ha» dan murad da «igare» dir. Yâni sabah vaktinde tozu dumana katıp düşman topluluğuna saldıran gaziler demektir.

فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ

«Ona su indirmiştir.» (7 - A'râf : 57)

Buradaki «bihi» (ona), buluttan kinayedir.

فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ

«Onunla (sudan) bütün meyveleri çıkardık.» (7 - A'râf : 57)

Buradaki «bihi» zamirinden murad da «su» dur. Bunun daha birçok misâlleri vardır.

Bunlardan birisi de, beyânda tedric, yâni azar azar açıklamaktır.

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِى اُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْاٰنُ

«Ramazan ayı öyle bir aydır ki, onda Kur'ân-ı Kerîm nâzil oldu.» (2 - Bakara : 185) âyetinde olduğu gibi.

Zira burada Kur'ân-ı Kerim'in Ramazanda indiği bildiriliyorsa da gece veyâ gündüzde olduğu tasrih edilmiyor. Fakat :

اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ فِى لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ

«Biz onu mübârek gecede indirdik.» (44 - Duhan : 3)

buyurmakla geceleyin indirildiği anlaşılır ise de yine hangi gece olduğu tasrih edilmemiştir :

اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ فِى لَيْلَةِ الْقَدْرِ

«Biz onu kadir gecesi indirdik.» (97 - Kadr : 1)

buyurmakla gecesini de tasrih etmiş oldu. İlk bakışta bu incelikleri fark edemeyenler bu âyetler arasında aykırılık olduğunu zannederler. Bütün bunları açıklıyacak olan nakil ve simâ'dır. Dirayet yolu ile bunlar halledilemez. Başından sonuna kadar, Kur'ân-ı Kerîm, bu gibi kelime ve harfler ile doludur. Zira Kur'ân-ı Kerîm, Arap şivesi üzerine nâzil olmuştur. Muarazalarda onları ilzam ve aleyhlerinde hüccet olmak için, î'câz, tatvil, izmar, hazf, ıbdal, takdim ve tehir gibi, her çeşit konuşma tarzlarını içine almıştır. Kim ki simâ' ve nakil ile bu inceliklere vâkıf olmadan yalnız Arap dilini bilmekle, Kur'ân'ı tefsire kalkışırsa, işte o, Kur'ân'ı kendi rey'i ile tefsir edenler zümresindendir. Meselâ «ümmet» kelimesinden, meşhur olan bir peygambere uyanlar mânâsını anlar ve gönlü yalnız ona meyleder ve öylece tefsir eder. Başka yerde görür, yine aynı mânâyı verir. Bu husûslarda nakledilen diğer mânâları araştırmaz, işte yasak olan budur. Yoksa Kur'ân'ın esrârını anlamağa çalışmak hiç bir zamân yasak değildir. Bu gibi mânâları işitmekle öğrendikten sonra tefsirin zâhirîni anlamış olur. O ise

lâfızları tercüme etmekten ibârettir. Mânâların hakikatlerini anlamak için bu da kâfi değildir; hakikî mânâ ile zâhirî tefsiri şu âyet ile izah edebiliriz:

وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَـٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ

«Attığın zamân da (Habibim) sen atmadın, ancak Allah attı.» (8 - Enfâl : 17)

Bunun zâhiri tefsiri açıktır. Fakat hakikî mânâsı zor ve kapalıdır. Çünkü atmayı bir yandan isbat ederken öte yandan nefy ediyor. Atmanın bir yönden, atmamanın da bir yönden olduğunu ve peygamberin atmadığı yönden, Allahu Teâlâ'nın atmış olduğunu anlayıncaya kadar görünüşte bunlar birbirinin zıddıdırlar. Yine bir misâl daha:

قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ

«Onları öldürün Allah onlara sizin elinizle azâb eder.» (9 - Tevbe : 14)

Kâfirleri öldüren onlar olduklarına göre, Allahu Teâlâ'nın onlara azâb etmesi nasıl olur? Eğer berikilerin ellerini harekete geçirmekle onlara azâb eden, bizzât Allah ise, «onları öldürün» demenin mânası nedir? İşte bunun hakikatini anlamak için, zâhirî tefsir kifâyet etmez. Mükâşefe ilminin derin deryalarına dalmak ve oradan istimdat etmek lâzımdır. O da ef'alin, hadîs olan kudretlerle alâkasını bilmesi ve kulun kudretinin Allahu Teâlâ'nın kudretiyle olan alâkasını anlamasıyledir. Böylece herkesin anlayamayacağı mükâşefe ilminin kapalı mes'elelerini anladıktan sonra Allahu Teâlâ'nın **«Mâ remeyte iz remeyte = Attığın zamân sen atmadın»** kelâmının doğruluğunu anlamış olur. İnsân, bütün zamânını bu mânânın esrârını açıklamakta ve bunun mukaddime ve neticeleri ile alâkalı taraflarını anlamakta geçirse, ömür bütün incelikleri anlamağa kâfi gelmez. Kur'ân'ın her kelimesi büyük tahkika muhtâçtır. Kur'ân-ı Kerim'in esrârını, herkes ilimdeki derecesi, kalbinin safiyeti, mânâsını düşünmekteki imkânları ve sarfettiği gayreti nisbetinde anlar. Herkes için bu husûslarda ayrı ayrı dereceler vardır. Herkes kabiliyetine göre anlar. Tam mânâsıyle anlamağa çalışmak nâfiledir. Çünkü, eğer denizler mürekkep; ağaçlar kalem olsa ilâhî kelimâtın esrârına nihâyet olmadığı için ilâhî kelimelerin sırları tükenmeden o mürekkeb ve o kalemler tükenirdi. Bu-

nun için insânlar zâhirî tefsirde anlaştıktan sonra bu hakikatleri anlamakta derecelere ayrılırlar. Yalnız zâhirî tefsir kifâyet etmez, evvelâ onu, sonra da bu hakikatleri anlamağa çalışmak lâzımdır. Bunun misâli :

Bâzı basîret sâhibi kimseler, Resûl-i Ekrem'in secde esnâsında buyurduğu :

أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَأَعُوذُ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ
مِنْكَ لاَ أُحْصِى ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ

«Allah'ım! Gadabından rızana, ukubetinden âfiyetine ve senden sana sığınırım. Sana lâyık bir senâ ile seni senâ etmekten âcizim. Sen, kendi Zât-ı Kibriyânı nasıl övdünse öylesin.» (897)

sözünden şöyle anlamışlardır: Ona **«secde et ve yaklaş»** diye emredildi. O da yakınlığı secdede buldu ve önce ilâhî sıfâtlara nazar ederek Allah'ın bâzı sıfâtları ile bâzı sıfâtlardan yine Allah'a sığındı. Çünkü rıza ve gadap ayrı ayrı iki sıfâttır. Sonra daha üstün bir yakınlığa yükselerek sıfâttan zâta terakki etti ve **«senden sana sığınırım»** dedi.

Sonra sığınmaktan hayâ edecek şekilde daha üstün bir mertebeye yükseldi. Medih ve senâya iltica ederek, Allah'tan başka şeyden ayrıldığını, kendisinin de fâniliğini itiraf ederek **«sana lâyık bir şekilde seni senâ edemem, bunları saymaktan âcizim»** dedi. Sonra tamamen kusurunu itiraf ederek: **«Sen kendi zâtını nasıl senâ ettinse öylesin»** dedi. İşte bunlar, kudsî basîret ve nûrlu kalb sâhiblerine keşfolunmuş hâtıralardır. Bundan sonra daha bir çok derinlikleri vardır. O da yakınlığın mânâsını ve secdeye ihtisasını, bir sıfâttan diğer sıfâta ilticânın mânâsını ve ondan ona (Allah'tan Allah'a) ilticânın ne demek olduğunu ve bunların esrârını anlamaktır ki, yalnız zâhirî tefsir bunlara delâlet edemez. Bununla berâber bâtınî mânâ, zâhirî tefsiri nakzetmez, belki tamamlar. Bâtınî tefsir ile zâhirden öze geçilmiş olur. Bâtınî mânâlardan murad ettiğimiz budur. Yoksa zâhirîni nakzeden mânâlar değildir. Hakikati Allah bilir.

«Kur'ân Okumanın Âdâbı Kitâbı» burada sona erdi.

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdederim. Salât ve selâm peygamberlerin sonuncusu olan Hazret-i Muhammed'e ve Allahu Teâlâ'-

---

(897) Müslim, Hz. Âişe'den.

nın bütün hayırlı kullarına ve Resûl-i Ekrem'in âl ve ashâbı üzerine olsun...

İnşallah bu kitâbı, «Zikir ve Duâlar Kitâbı» takib edecektir.

Yardımcı ancak Allah'tır O'ndan başka yardımcı yoktur.

(İhyâ - Cilt: 1 - Kitâb: 8'in sonu)